

Isma'il R. al-Faruqi
Luis Lamia al-Faruqi

KUR'ANI THAJ SUNNETI

PO VAKHTUNE IKALIPE 25

KUR'ANI THAJ SUNNETI

Kur'ani thaj Sunneti (Romani)
Isma'il R. al-Faruqi / Luis Lamia al-Faruqi

Copyright © Center for Advanced Studies and the International Institute of
Islamic Thought (IIIT), First Edition 1445AH / 2023CE

ISBN: 978-9926-471-85-9 Paperback

Translated into Romani from the English Title:
The Qur'ān and the Sunnah
Ismā'il R. Al Fārūqī and Lois Lamyā' al Fārūqī

Copyright © The International Institute of Islamic Thought (IIIT), First Edition
1435AH / 2014CE

ISBN: 1-655-56564-1-978 Paperback

IIIT	IIIT London Office
P.O. Box 669	P.O. Box 126
Herndon, VA 20172, USA	Richmond, Surrey
www.iiit.org	TW2 9UD, UK
	www.iiituk.com

NAKHAVIPE Ljuan Koko

KOPIAKO LAČHARDIPE

THAJ LEKTURA

Centar za edukaciju Roma i etničkih
zajednica, Beograd

DTP THAJ DIZAJNI

Rešad Grbović

IKALDUTNO

Centar za napredne studije
Marka Marulića 2C, 71000 Sarajevo
www.cns.ba / cns.sarajevo@gmail.com

ŠTAMPINELA

Dobra knjiga d.o.o. Sarajevo

Sa editoripaske thaj autoripaske hakaja adikhardile! Nijekh kotor akala pustikako našti palem te iklol, ani nisavi forma thaj ani nisavo čhandipe, ano odova ini fotokopiripe, bi poangle hramutno mukhlpe editoresko, numa šaj ano reso kritikake hramipe thaj ekspertsko sikhavipe ano save delape te citirinolpe poharne kotora. Adžahar nane mukhlutno te čhivelpo ani elektronikane baze gendjengi thaj ikalipe pustikako ano internet kotar rig tritune personengo.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

28-23-28

al-FARUQI, Isma'il

Kur'ani thaj Sunneti / Isma'il R. al-Faruqi, Luis Lamia al-Faruqi ; nakhavipe Ljuan Koko. - Sarajevo :
Centar za napredne studije, 2023. - 100 str. : ilustr. ; 21 cm

Prijevod djela: The Qur'an and the Sunnah. - Bibliografske i druge bilješke uz tekst.

ISBN 978-9926-471-85-9

1. al-Faruqi, Luis Lamia

COBISS.BH-ID 55571718

Isma'il R. al-Faruqi / Luis Lamia al-Faruqi

KUR'ANI THAJ SUNNETI

Nakhavipe
Ljuan Koko

Sarajevo, 2023

Akaja pustik ikaldili uzo devipedumo
Maškharethmutno institute vaš islamikano gndipe (IIIT).

Mothovdipe

Anglovakheripe	7
KUR'ANI	9
Dat a revelata thaj istoria bičaldutnipaski	11
Majučipe fenomeni bičaldutnipasko	19
Ideologiako mothovdipe Kur'anesko	35
SUNNETI	43
Tekstualno fundo	45
Mothovdipe	51

Anglovakheripe

Sistemi aktual Maškharethemutno instituti vaš islamikano gndipe (IIIT) e bare čaljardipa sikhavela edicia „Po vakhtune ikalipe 25“ *Kur'ani thaj Sunneti* kotar autorja, Isma'íl R. al-Faruqi thaj Luis Lamie al-Faruqi.

Profesori Isma'íl R. al-Faruqi (1921-1986) sine palestinsko-amerikako filozofi, vizionari thaj autoriteti ano umal komparativno religije. Baro moderno džanduno islamesko, olesko džandipe astarela sasavo spektri islamikane studije, učharipa agorja sar so siton rodljipe religiako, islamikano gndipe, pašaripe džandipaske, istoriake, kulturake, edukaciake, maškharrreligiake dijalogeske, estetikake, etikake, politikake, ekonomiake thaj džandipaske. Bi dondipa, al-Faruqi sine jekh kotar bare muslimajnenge sikhavne 20. šelberšutnipaske.

Profesorka Luis Lamia al-Faruqi (Lois Ibsen) (1926-1986), romni Isma'íl R. al-Faruqeski sine eksperti vaš islamskano artistipe thaj muzika. Sikhavela sine ano univerzitetja *Butler, Pennsylvania, Villanova* thaj *Temple University (KhAR)*. Maškhar olake publikacije siton *Annotated Glossary of Arabic Musical Terms*, thaj *Women, Muslim Society, and Islam*.

IIIT, formirimo 1981. berš, sine sar šerutno centri vaš lokharipe seriozno džandipaske keripe bazirime pedo islamikani

vizija, molipe thaj principja. Programi rodipaske, seminarja thaj konferencije Instituteske ano palune trianda berš rezultirinde ikalipa pobuder kotar štaršel pustikja pi anglikani thaj arabjengi čhib, savenda but inardile ano aver molipske čhibja.

Anas S. al-Shaikh-Ali
Akademiako turvinutno, IIT London Office

Kur'ani

Data revelata thaj istoria bičaldutnipaski

Ikalipe (phučaripe) jase mothovdipe (legaripe, komunikiripe) Devlesko manglipe manušeske, siola lungi istoria thaj leloj aver-aver forme. Ano majangluno vakhti, pačavlape sine, Devel jase dživdutno savo adikharelape vaš devlikanipe, ikalela sine poro manglipe indirektno prekal naturake simbolja jase direktno prekal vizije thaj sujna, ano savo agorisipe olengo thaj vaš olengo legaripe thaj implementiribe dendilo te oven rašaja. *Data revelata* (ikalde faktja, gendja) garavdile ki godi. Akahrenape sine, recitirinenape sine jase leparenape sine ano religiozno ritualja. Disave sine legardile (transformisalile) ano dživde tradicie thaj adžahar korkore ule dživdi tradicia; aver bistardile jase palo meripe hanigake lelutne transformisalile ano diso aver. Normalno, von sa sine telalinzolpe bistaripaske, personalno interpretaciengo thaj pharuvimaske manglipe thaj šartja legardutneske. Olengo notiribe jase tekstualizacia palalačolpe thaj, ano sakova suro, musaj te adžukharen te arakholpe lil. Ideja kaj *verba (laf)* devlikano phenipe lumiake thaj vaš odova ini objekti religiako tabu save našti te khelelpe šaj te ovol purani kobor ini korkori ikalipe. Numa, majpurano teksti devlikane phenipa savo adikharela zoralophendipe kotar adžahar devlikanipe jase tabu – thaj adžahar androne dovada

formirinela kaj olake bufljardutne adikharena ola adžahar – sito Hamurabijasko kanuniko. Olesko dovada sito kotorune grafikano (piltano), a kotorune sikhavdo lafenca (verbalno). Angluno sikhavela Hamurabija ano rudžisarikano (teluno, phagluno) paŝloipe anglo devel juridikako Ŝamaŝom, savo oleske dela kanoniko. Dujto sito ani korkori Hamurabijesko verifikacia kaj kanoniko oleske dengja korkoro devel, savo aĉhola olesko defintivno realizatori thaj garavutno thaj kanoniko phardinela odolenge save mangena te khelen oleske teksteja.¹ Ano kotor savo adikharela tradicia *hanifa* Arabiako phuvjako, Kur'ani leparela *suhufe* (ikalde tekstja, lila) Ibrahimoske (Abrahami).² Ini kaj arheologia pana nane arakhli fizikano dovada kaj sine, nane biracionalno anglalthodipe kaj sine. Kana la te dikha kaj istorijaĉarja ĉivena Ibrahimano ano vakhti biblijake patrijarhja - 2000 - 1400 a.n.e. - ŝaj kaj džanela sine te drabarol thaj te hraminol thaj kaj teksti devlikane phenipa adikharela molikane paĉavipa jekha jekh sar Hamurabijaske e vakhtune manuŝa, save ini korkore sine Ibrahimoske phuvutne.³

Palem zoralophendipe adžahar formako phando sine ini anavea thagar Ezekija, savo thagarinela sine Judeja kotar 715. dži 687. a. n. e. Ezekija sito pendžardo po odova so kerdoj reforma sava mangla te centralizuinol ritualno praksa Jahudiengi, reforma savi, sarphenlape, trubul te pherol rodipe tekstesko Nevardipasko kanuni thaj talohalovipa adžahar ini kaj si teksti thaj fakti so manuŝa adikharena devlikano. Numa, nijekh pustik kanuni ni na phenela diso phando odola reforma.⁴

1 Phendilo ano Prologi thaj Epilogu Hamurabijesko kanoniko, J. Pritchard, *Ancient Near Eastern Texts* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1955), rig. 164-165 i 177-180.

2 Kur'ani, 87:18-19.

3 John Bright, *A History of Israel* (London: SCM Press, 1960), rig. 62 -63; George E. Mendenhall, "Covenant Forms in Israelite Tradition", *The Biblical Archeologist*, 17 (1954), rig. 58-60; Stanley B. Frost, *Patriarchs and Prophets* (Montreal: McGill University Press, 1963), rig. 15-16.

4 H. H. Rowley, *The Growth of the Old Testament* (London: Hutchinson University Library, 1960), rig. 30-31.

Pustik, čačikane, leparelape phando e reforma Josijesko (640–609. a. n. e.) savo avela ano thagaripe palo Ezekija thaj odova sito trito zoralo phendipe akala formako (Thagarja II, 22:8). Palo thagareski instrukcie te ikalol love save garavenape ano Hrami, sar te investirinenepe ano lačharipe olenge stene, Hilkiya, majučo rašaj, arakhela „pustik kanuni“ kotar savo našti te ispatuinol.⁵ Thagar dela direkcia pere administratorjenge thaj Hilkijaske te nakhen maškar manuša thaj te pučen „sa Judeja kotar ma savenge lafja phande akala pustika“ vaš savi „amare dada nane šunde“. Khonik nane astardilo pedo akava hovavipe numa disavi Hulda, „dikhavni avutnipaski“ dondime reputacia, savi labaringja šansa te arakhol antikanonizacija, antiasimilaciako dikhibe pustikako, vaš savo na džanena ni thagari ni majučo rašaj (Thagarja II, 22:11–20). Palem sikavelape štarto zoralo phendipe. „Lafi Devlesko“, savi ali Jeremijaske, fuljindža ani jagh Joakim trujal 598–597. a. n. e., soske Judejake anglo vudar sine mareba e Babilonea (Jeremija, 36:20). Odova na našaldža teksti, soske Jeremija šaj sine te recitirinel kotar pi godi. Numa, redaktori Jeremijasko pustik adikharla kaj trubul te leparol drabarutnenge kaj odole lafeske Devlikano savo alo Jeremijaske „dendilo pana but adžahar lafja“ (Jeremija, 36:32). Duj šelberšutnipe palem avilo dži ko pondžto zoralophendipe, kana Ezra sikavela pana jekh verzia Devlikane kanunesko, save sikavne manuša klasificirinena sar P, vaš diferenca kotar anglutne verzije J thaj E, sar ini D, poangle leparde pustikja kanunja kotar Josija, Hilkiya thaj Hulda.⁶ Kotar duj milenijumja anglokristijajnengi istorija, Jahudije lele but ikalipe lafjengo. Numa, nane dovade kaj sine

5 Rowley, *The Growth of the Old Testament*; H. Wheeler Robinson, *The Old Testament: Its Making and Meaning* (London: University of London Press, 1961), rig. 189.

6 Bright, *History of Israel*, str. 374–375; Rowley, *Growth of the Old Testament*, rig. 34–36; Nehemija 8. Redaktoresko insistiripe kaj medijatorja labarisale kaj „them halovela kanuni“, „te halovel akti“ savo Ezra drabaringja, sugeririnela kaj kanuni (akti) avo Ezra peja andoj kotar Babilona (Ezra 7:14) na sine ano hebrejsko, uč pi čhib savi manuša našti sine te haljoven (Nehemija 8:7–8).

jekhune daj drom kotar olengo teksti jase kaj garavdilo adžahar so si adekvatno oleske devlikane hanigake. Uč ano bešipe savo adikhardilo ani Jamnija (Jibni) 100. berš n. e. korpusi phurane so ačhile tekstja, save but drom redakcia kerde bipendžarde persone, todinisale devlikane, soske adikharlape kaj vasta save ole čalavena meljakarena.⁷ Ama ini atoska, tekstja pendžarde sar Prorokja thaj Godaripaske pustikja nane definitivno zorakarde thaj ka nakhen kotar pana pheripe tekstjenca. Kanonizacia sine lungo procesi ano savo, sar kanonesko, angluno pačavdilo Pondžtopustikjengo, a palo odova nakhle aver kotora korpuseske.

Adžahar keripe kotar tekstja ikalipaske but sine determinimo pharuvipaske dikhlaripa fenomeni ikalipasko. Ani Mesopotamija, thagar thaj vastalutne krajinengo savo vov alosardoj kerena sine buti sar lelutne lafjengo kotar Havaja thaj sar legardutne olengo teksti manušenje. Pačavipe devlikanipe, vaš odova, sine phando e pačavipa raštrake thaj olake administratorjenge. Akava pačavipe nikana nane našavdilo thaj lungardilo, bidikhpa pedo barjaripe, jase peripe raštrako thaj olako zoralipasko. Ini kaj Jahudije ikliste kotar vipal mesopotamiako maškaripe, adikharelape kaj šelberšutnipe save avile palo olengo egzodusi kotar Ura khuvde ano čučavne forme. Jakovesko „čoribe devlengo“ kotar olesko bukjakodevutno dajo (Keripe, 31:19-22), olesko „aravipe e Devlea manaj“ ano pašipe lejnako Jordan (Keripe, 32:24-32), thaj hamimo prandipe *beni Elohim* (direktno čhave devleske) e manušikane čhajenca (Kerpe, 6:2-4) – te sine haniga J thaj E adikhara phuranikane – sikavena po stepeni jahudijengo themutno religiozipe ano Kanaan poangle ze odoja učikani religija olenge phurengi ani Mesopotamija.

Prekal poro amalipe e Jetrea, učo rašaj kotar Midjana, Musa, savo bajrilo sar Egipčani, pi olengi religija thaj kultura, sig

---

7 „Dži koncili ani Jamnija (trujal 90. n. e.) sine nane šukhar kotar olende (sisave pustikja save sine pačavime, ama save našti te oven sigurno identificirame) te vakharolpe sar kotar Kanuni.“ Adžahar hraminela H. H. Rowley, so ano artiklo citirine Oesterleya, Robinsona thaj Holschera.

fuljindža edukupe so čivdilo oleske thaj palem lela piri tradicia kotar Mesopotamija. Dikhla Devle sar direktno oleske vakharela phendutni savi anda peste siola esencia kanuneski, pe vipal čhandipe sar ini Hamurabijeski. Numa, kana sa Jahudije thaj njame save olenge pašile ko drom avile ano Kanaan, inardile ano kanaanjengi praksa save siklile pana so na nakhle ano Egiptat. Ano periodi Krisutnengo palem dži Davidi (1200–1000. a. n. e.), sagava praktirinena anglophendipe e trubjenca thaj talambasjenca thaj khelipa thaj pleseja (Tharutne II, 4:1). Sa dizutnipe batringola ano orgije „anglodikhlaripe“ (Samuel I, 10:5, 10, 19:18). Talo Samueli, Davidi thaj Solomoni, anglodikhlaripe, sar ispatuina Phurano adeti, kherutnisale thaj anglodikhavutne sine pašē inardile ano rašaja – Samuelli, Jeremija, Ezekija thaj Pašhur sine ini jekhto ini dujto (Izaija 8:2; Jeremija 20:1–6) – devipa dumo monarhijake thaj olaka politikake, sar raštrake administratorja. Raštrake administratorja sineton ano vakhti Davideske, savo olen labarina kaj prekal olende sikavela pretenzia kaj olesko thagarutnipe Devlesko thaj kaj oleski dinastia savakhtuni. Ano vakhti Solomonesko thagarutnipe, bičalardipe oleska politika sikavdilo ini prekal disave bičalarde avazja save kritikuinena thagarutnipe. Palo olesko meripe, anglodikhlaripe ulavdilo kotar raštra thaj formirisa sar autoritativno autonomno avazi Devlesko. Disave šelberšutnipe anglodikhavutne legarena manušenge devlikane phenipe save sine kritikake thaj but var davijutne prekal thagarutnipe, raštraki politika thaj direkcia, thaj themutne pačavipaske thaj amalikane prakse. Ano akava periodi anglodikhlaripe astargja pouče niveli kotar odova ani Mesopotamija. Jeremija kerela komparacia lafi Devlesko e jaghala kugla savi našti te akharolpe thaj savi, kana avela šaj numa te legarolpe ano poro integralno forma. Akava urjavipe na sine but vakhti. Sig anglodikhlaripe degenerisalo e peripa Izraelesko sa dži odote kaj khonik našti te ulavol čačikane thaj hohavne anglodikhavutne save ano šelutne gendja sakote sine maškar Jahudije.

*Kaligrafsko
tabla kotar
moderno
džamija ano
Kuvajti. Ano
maškaruno
medaljonu
Bismilla;
maškahrutno
truj: Kur'ani,
33:35; avruno
truj: Kur'ani,
91:1-15.*

Isusi avela ano vakhti degeneracia fenomenesko anglodikhlaripe. Jahudienge lila uč sine kanonirizime thaj von labarinena sine ani sakoja situacia. Ini vakherdutne ini ašundutne musaj telo haloven olengo devlikano hanig thaj devlikanipe, autoriteti thaj bipharuvipe. Odoleske, khonik kotar Isuseske siklovne save saren sine Jahudije thaj šukar pendžarde e tabuea ikalde phendipe, nane pačavimo nevo Isusesko ikalipe ano basanduno napi vaš ola te adikharol pi godi jase te notirinol. Odova, sar dikhola, našti te adžukarolpe ni kotar oleske armandutne tha biamala jase sasutno bipačavutne. Čudipasko fakti jekha-jekh sine ini vaš oleske pačavutne džanutne. Sa so ačhilo dživdo kotar olesko phendipe siton disave paramisja kotar olesko dživdipe, uzo disave parabole savo vov sikhavgja, disave fraze thaj harne phendutne savo vov sine leparela, kupate e disave oleske leparnipe disave kotora jahudijenge lilengo. Khanči kotar odova nane garavdilo ano aramejsko čhib, hanigaki čhib sava Isusi sine vakharela. Sa odova avilo filtririmo prekal greciaki čhib, čhib durutni Isuseske thaj oleske ašundutne sar pedo vokabulari, adžahar ini po kategorije gndipaske. Godaripaske manuša vakharena kotar „jahudijengo“ jase „palestinjengo“ kristijanipe savo marelape opipe helenistikano kristijanipe thaj forma savi Isusesko phendipe lela sig palo olako iklovipe. Palem, trijumfalno thaj ulo dominantno, a Isuseski „aramejsko phendipe“ ano savakht našavdili.

Akala situacie bibahtale vaš istoričarja ikaldutne tekstjengo, inicirinde Ibn Hazme, majbare komparativiste anglo moderno vakhti thaj angluno tekstualno kritičari Phurano thaj Nevo

amaneti, te putarol piri analiza Nevo amanetesko e hačaripa loxhipasko. „Vaš Tora“, hraminela vov

olake džanutne phenena kaj sitoj direktno lafi Devlesko, savo Vov phengja Mojsijaske thaj hramisarda pere vastea. Vaš odova musaj te hraminav lungi thaj detalno analiza olake tekstjenge, sar vaš te zora-karolpe kontra diso. Po bahtalipe, kristijajna na zoralephende adžahar diso vaš Nevo amaneti. Sa kristijajna siton ano jekh avazi kaj teksti Nevo amanetesko kerdilo kotar keripe štare evangelistjengo – Matija, Marko, Luka thaj Ivan – thaj disave gendja manušikane vastea hramime keripe.⁸

---

8 'Ali Ibn Hazm, *Kitab el-Fasl fi el-Milel ve en-Nihal* (Kairo: Mu'assasat el-Handži, 1321/1903), vol. II, rig. 22.

Majučipe fenomen bičaldutnipasko

Ano disavo gndipe, Hamurabi, Mojsije thaj Jeremija siton majučipe kotar fenomen anglo dihlaripe. Sako olendar adikharela kaj o Devel ikalela poro manglipe lafjenca save siton apsolutno thaj direktno Oleske, save apsolutno dena direkcia, rodna thaj akharena napi inspiraciako savo olen kerela ano vipal vakhti devlikano thaj bipharuvimo. Numa, te sine kaj akala leparde trin džene avdive inarenape pi phuv, naši sar pere pendžarena odova so pedo olenge hraminelape. Šaj numa Hamurabi sar poro pendžarela kanuni savo pedo oleste hraminelape. Teksti kanunesko savo sijamen avela kotar bareski ploča savi kotar Mesopotamija ano Susu ande elamitjenge apašja maškar 1207. thaj 1171. a. n. e., pobuder kotar pondž šelutnipe palem Hamurabi. Nikana na ka džana sine mi bareski ploča čačikani kopia hanigake bareski. Ini adžahar, Elamitja ola čalavde; pačavlake kaj kotor savo nane pherdilo pana pophurane kopije kanuneske.⁹

*Džamija
ani Otava,
Kanada,
agorimi
1981.*

9 Pritchard, *Ancient Near Eastern Texts*, rig. 163–164.

Mojsija thaj Jeremija, kotar dujto rig, phare kaj ano tekstja Phurane amaneteske arakhle diso so pedo olengi čhib, forma jase teksti čačikane olengo, diso so legarde sar phendipe kotar Havaja. Na numa kaj tekstja olenge phendipaske but pharuvinde bigendune kedutne thaj redaktorja, uč ini olenge čibja uč lungo vakhti mule thaj bistarde. Sa odova so pedo olende hraminelape nakhla prekal but čhibja, themja, vakhtja, thaj sako olendar halovela odova ano poro idiomi jase čhib, formiriba thaj remodiliriba ano aver-aver formatja haračibaske thaj gndipaske, aver-aver kotar odola korkorutne akterja thaj olenge anglune ašundutne. Mainitesine kaj pačavinena ano phurano amanetjengo hramisaripe disave tekstjengo disave autorjengo, čačikane phenipe odole anglodikhavutne, sar ini odolen sa Devlikane bičaldutne anglo olendar, pašle pharuvime talo bimukhlutne thaj savakht bibilavde hermenautikake problemja –lingivistikane, idiomikane, sintaksikane, formalnikane (leksografia, gramatika, redakcia, stilistika, ideacijake/ideacia – procesi keripe nevo idejengo, siinteza idejengo, konceptualiziripe mentalno pilita – le. nakh./), strukturalne thaj istorikane.

*Er-Rašid
džamija,
Kanadsko
islamikano
centari,
Edmonton,
Alberta,
agorimo 1982.*

Totalno aver situacia e phendipa Muhammedeski, a. s., savo legargja ano palune duj dekada dživdipaske ano meripe 10/632. berš. Ini Muhammedesko, a. s., bičaldutnipe ini Kur'ani, savo

legargja sar phendipe savo oleske mothavgja meleki ano anav Devlesko, siton majučo barjaripe fenomeni bičaldutnipasko. Vaš diferenca kotar ma savo bičaldutno poangle olestar, kana te sine kaj Muhammedi, a. s., avdive inarelape, bi dondipe sine pačavinela kaj Kur'ani čačikane odova vipal teksti savo lela kotar Devel thaj mothavgja pere amalenge.

Teksti garavdilo apsolutno bičalavdo. Nijekh punkti, ni anavutno nane pharuvisalo. Dendile dijakritikake semne thaj anglunisardilo hramosaripe sar te lokharolpe čačikano drabaripe thaj siklovipe. Oleske kotora siton avdive ano vipal rndipe ano savo meleko dengja direkcia Bičaldutneske te rndinel olen. Majdur, čhib sava vakharela Bičaldutno thaj oleske e vakhtuneske džene pana sito

Spiralno munara el-Mutevekki-loveski džamija, Samarra, Irak

dživdo. Drabarena, hraminena thaj vakharena miliojna manuša. Oleski gramatika, sintaksa, idiomja, lilavne forme – mediji vakheribaske thaj komponente literarno lačharipaske – pana siton adžahar save sine ano Bičaldutnesko vakhti. Sa odova Kur'ani kerela fenomeni manuškana kulturako bipašavrutno.

Kur'ani sar devlikano *Ipsissima Verba* (čačikano lafi Devlesko)

Kur'ani sito teksti savo sito kotar 114 sure jase kotora, 6.616 ajetja jase alineje, 77.934 lafja thaj 323.671 grafeme. Ikaldilo ani Meka thaj Medina thaj ano olengo maškharipe,- odotar anavnipe surengo sar mekake jase medinake – pobuder ajetja

situacia daj došalipe ano sikhlovipe. Ani odoja situacia, ma ko kotar pačavutne save kerena namazi šaj te vazdol po avazi vakheripa sar manglape te phenenpe lafja save došalutne sikhlike jase vakhardile jase na phendile.

Kur'ani adžahar hramisalilo. Palem so na hraminela, Bičaldutno angažiringja hramutnen zave hraminena ikljovipe. Hramisarde ini bur aver džene. Ano berš ano savo Muhammed, a. s., mulo, sa ikaldutne save olesko hramutno hramingja kedisale thaj deponirisale ano kher ki oleski romnji Aiša, čhaj anglune halifesko Ebu Bekra. Dešuduj berš palo odova, palem so but Arapja avri Arabiako phuvja thaj naarapja lele islami, disave olendar došalipa sikhlovena Kur'ani, Bičaldutne hramutneske dendilo direkcia te vastalutnol Komisia Bičaldutne hramutne amalengo ini odolen save sinolen majšukhar majanipe, sar vaš te gatarinolpe teksti Kur'anesko. Odova agorisalilo jekhe beršeske; kerdilo thaj distribuisalilo disave kotora pustikja. Jekh olendar pana sito thaj garavelape ano Buhari. Numa dijakritikake simbolja thaj disave ortografiake thaj kaligrafiake lačardipe, Kur'ani ani sakova avdisutno muslimajnengo kher ani lumia jase odova save miliojna muslimajna adikharena ko šero identikano sito matrijali savo Bičaldutno recitiringja thaj legargja pere amalenge anglo 14 šelbršutnipe.

Na egzistirinela istoria tekstesti ano Kur'ani, ni voj šaj te ovol daj uzo odoja savi dikhlarela forma thaj labaripe dijakritikake simbolja thaj kaligrafiake forme. Disave orijentalistja bange halile faktja kaj disave lafja ano Kur'ani šaj te drabarenpe e aver-aver akcenteja jase te pharuvinenpe aver lafjenca jekha jekh lungipe, konstrukcia thaj, ano butipe situacie, semnipa.

Akala varijante recitiribaske autorizingja korkoro Bičaldutno thaj adikhardile sar egzegetske leparnipe ano komentarja jase legardile kotar generacia pi generacia sar *kiraeti* jase „tradicia recitiribaski“. Akala varijante na čhalavena ni forma, ni esencia, ni semnipe Kur'anesko. Siton numa soske

tolerišingja Bičaldutno, save šaj verifikuinde vakheripe kotar daj varijanta sosoke voj čalavlape e recitatoresko njamesko jase lokalno čhibjaka tradicia. Muslimajna siton ano jekhavazi kaj Kur'ani iklilo ano čhibjaki tradicia Kurješengi, dominantno njamo ani Meka. Vaš odoleske odoja varijanta sitoj fundoni, a aver tolerišinenape thaj čhivde siton ano leparnipe thaj komentarja sar vaš interesuime džene labarinena.

Khanči odolestar našti te akhara sar „istoria“.¹⁰ Aver orijentalistja rodinde akava problemi thaj ande klidutnipe e William Muirea kaj „šaj, avri sakova dondo, te verifikuina kaj sakoja alinea ano Kur'ani čačikano thaj bipharuvimo kerdilo kotar korkoro Muhammedi thaj šaj te anolpe pašo klidutnipe e von Hammereske krisipa kaj amen adikhara sigurno kaj Kur'ani Muhammedesko lafi akaboka kobor muhamedancja adikharena kaj vov Devlikano lafi“.¹¹ Adžahar jekh avazipe gndipasko istoriako thaj sikljovipasko, kotar jekh rig, thaj sikavipa pačavipasko, kotar dujto rig, pherdi thaj totalno. Istorikane thaj

Džamija
Sulejmani
Barikanipasko,
Istanbuli,
Turkija

10 Labib es-Se'id, *el-Mushafel-Murettel* (Kairo: Dar el-Katib al-'Arabi, 1387/1967), rig. 68–69; 'Abdullah Ibn Abi Davud es-Sidžistani (mulo 316/930), *Kitab el-Mesahif* (Kairo: El-Matba'ah er-Rahmanijjah, 1355/1936).

11 William Muir, *The Life of Muhammad* (Edinburgh: John Grant, 1923), rig. xxviii.

integriteti teksti Kur'anesko apsolutno siton bipučlutne.

Muhammedi, a. s., proklamiringja kaj Kur'ani (7:156–157) verifikuingja odova so oleske e vakhtunutne manuša džande, jase kaj ov sine bihramutno thaj kaj našti te kerol Kur'ani. Lafja thaj alineje Kur'aneske musaj oleske te aven kotar avrikani hanig, savi ikaldutni identificirinela sar meleke Džebraile, havajake avazutne. Vaš odova muslimajna pačavinena kaj Kur'ani direktno iklovipe. Bičhaldutnesko gndipe sine odoja so lela, pasivno pacijenti savo akhargja odola devlikane lafja bikosle čhivde ando olesti. „Proroki sar traka vaš lavavdipe“ sitoj teoria prediktoreski savi angluno drom proklamiringja Jeremija ani istoria jahudijengi prediktoripe, a savo islami lela thaj *par excellence* pherdžala.¹² Korkoro lafi Devlikano „čhivdilo ano muj“ bičhaldutnesko.¹³ Odova sito sar „jagali kugla“, savi, kana oleske avela, proroki šaj numa manušenge te deportuinol ano sa olesko zoralipe thaj dudlaripe.¹⁴ Badava Jeremija leparela sa odolen save „čorena“ lafi Devlesko, khelena ola jase odolen save „labarinena pere čhibja vakhariba: ‘Vov phendža.’“¹⁵ Pedo adžahar čhandipe, numa but poavazipa, Kur'ani deklarišinel: *Amen tuke ikala Pustik, numa čačipe (...). Pedo šužo arapsko čhib (...). Ikala ola sar Kur'ani pedo arapsko čhib vaš te halovenla (...). Thaj ma sig drabaripa Kur'anesko pana so ikalipe olesko na agorisinelape (...). Ma vakhar Kur'ani tara čhibja vaš pošukar te adikhare ano šero, Amen sijamen buti te keda ole vaš tu te drabare (...). A kaj vov kotar Amen sasave lafja phendoj, Amen ole astara kotar sasto vast, a palem o damari olesko čhina.*¹⁶

Muslimajna seriozno lele ikhaldipe. Adikharena kaj Kur'ani barikano thaj devlikano thaj ano olesko semnipe, teksti thaj ando oleski čhib

12 Kur'ani, 53:4; 38:70; 18:110; Jeremija 23:29–30.

13 Kur'ani, 18:110, 14; Jeremija 5:14.

14 Jeremija 23:29.

15 Jeremija 23:31.

16 Kur'ani, 4:104; 26:195; 12:2; 20:113; 3:7; 75:16,17; 69:45–46.

*Sivipasko
kufsko lil –
Bismilla*

thaj forma. Sikavde oleske majbaro so šaj barikanipe. Vaš te sikaven poro respekti, ikalde artistipe arapsko kaligrafija, lačharipe vastesko

hramipe thaj tradukcia pustikjengi, save civilizaciake dende majbarikane thaj majbarvale kreacie ano dikhutni estetika lafjengi.¹⁷

Poanglutne ikalipe ano semitsko istoria sine kanunja save kerdile ano sekularno thaj praktikani

*Kaligrafsko
dizajni ano
kufsko lil, 16.
šelberšutnipe
n. e.; teksti
kotar Kur'ani
(112:1-4)
hramimo
galbeno
thaj kalo
mirečepeja*

proza. Palem ikaldutne sine naracie thaj zumavipe pedo devlikanipe thaj lab-dardipe, hema sine paše pedo poro čučimasko stili. Jahudijengo Purano amaneti adikharela but kotora but lilavne lačharipa. Ama, khonik savo pačavela ano devlikano hanig jahudienga bibliako na bazirinela poro phendipe kotar olako devlikano hanig pedo olake lilavnipasko lačhipe. Kontra odoleske, molikanipe ma savo lačhipe sine sebepi ano pačavipe

ano devlikano hanig tekstesko. Jekha jekh phandipe lačipasko kotar pačavipe karakterizirinela kristijajnengo dikhlaripe kaj Biblia – ma jahudijengi, greciaki jase anglikani – lafi Devlikano. Kana pačavipe ano devlikano hanig nane jase kana „devlikano hanig“ haljovelape sar inspiracia na aver-aver kotar inspiracia manuškano genije ani poezia thaj lilavnipe, bufljardo sito dikhlaripe kaj verzia thagar Džejseski, e elizabetanikano

17 Dikh šerandja 20, Kaligrafija.

mangipa kotar lačhardi čhib thaj proza ani rima but resela lačhipaske ki jahudijengi Biblija.

E Kur'anea e buti sitoj but poaver ze Biblija. Bi dondipe, Kur'an sito lačo; vov sito, čačikane, majlači lilavni struktura arapjenga čhibjaki. Olesko lačhipe, numa, nane sebepi pačavipasko, uč olesko kauza. Estetikano krisi kaj Kur'ani lačo, čačikane majučo, nane phenipe pačavipasko. Odova sito kritikako krisi, astardutno lilavnipaska analiza. Vaš odova olesko lačhipe na pačavinena numa muslimajna, uč ini namuslimajna save siton ano lilavni estetika arapjenga čhibjake. Ko than lačhipasko savo phando sito kotar devlikano hanig thaj savi iklola kotar pačavipe ani odoja hanig, devlikano hanig Kur'anesko sitoj racionalno konsekvenco oleske lilavnipaske lačipe. Lačhipe sito kauza thaj dovada oleska devlikana hanigako. Islami sitoj jekhutno maškar religie manušikanipasko pedo odova so čačipe olesko tekstesko (phendipe kaj vov ikaldo) bazirimo pedo olesko majučikano lačhipe. Vov pačhavela ko krisi kritikako godjake, savake sitoj paše arapjengo lilavno lačhipe, thaj kaj bi nisavo sugestia ka mukholpe kur'aneske phendipaske palem so oleske ovela dendi ko akhja.

Čačikanipa, maškar Bičhaldutno thaj oleske opipe manuša ani Meka legardili bari diskusia. Vov akhargja te mukhen hohavne devlen thaj ladžavipasko čhandipe dživdipasko thaj phengja zoralikane kaj odova kherela pedo Devlikano direkcia. Korkoro Devel, Savo bičhaldoj ikaldipe, phenela Bičhaldutno, rodela odova radikalno paruvipe. Bi mangipe te mukhen pere devlen ni te mukhen piri tradicia thaj pharuvinen pere adetja, Mekelije sine opipe. Negirinena sine autoriteti nevo siklovipasko,

*Morkjaki
rigutni
Kur'aneski,
biblioteka
kompleksi
Sulejmanija,
Istanbul,
kotar
1025/1616.
berš.*

phenipa kaj autori Kur'anesko nane Devel, uč Muhammedi jase sikavno savesta vov lela odola lafja. Sartephenolpe lafi Devlikano jase ikalipe nane devlikano, uč totalno manuŝikani thaj sar adžahar nanola direkciako autoriteti. Savo dovada Muhammedi sinole kaj odova sito devlikano lafi? Šaj mi te kerolpe čudikanipe savo kerde Mojsije thaj Isus?¹⁸ Kur'ani olenge dela amboldipe kaj naŝti, kaj vov nanole pedomanuŝikano zoralipe thaj kaj ano procesi ikalipasko pasivno lelutno kotar devlikano hanig.¹⁹ Korkore Kur'aneske mukhelape te dol dovada kaj sito lafi Devlikano. Vov odoja dovada formirinela pedo fundo kotar pere *inimitabilipe*, zoralikana lačhipa, para ušarde lačhipa savo manuŝikanipaski struktura naŝti te ovelola. Vaš odoleske sar dikhola Bičaldutnesko argumenti, dendo dumo e korkora ikalipa, sine kaj Kur'ani devlikano soske sito lačo. Čačikanipe Muhammedseko, a.s., olesko akharipe jase religia, sar ini olesko fundo thaj temelji, korkoro Kur'ani – kaj vov čačikane Devlikano ikalipe – umlavdo sine pedo numa jekh thav, lačhipe kur'anesko tekstesko. Kur'ani, phenela Muhammedi uzo kur'anesko mukhlipe, jase diktati, adžahar lačo kaj naŝti te imitirine, ani akaboka napi naŝti te imitirinolpe kaj sito čudipasko. Vaš odoleske vov nane manuŝikano, uč Devlikano keripe. Akaja karakteristika Kur'aneski akharelape *i'džaz*.

Bičaldutneske oponentja ani Meka dikhlarde te peraven phendipe kotar bišajipe imitaciako thaj te verifikuinolpe kaj Kur'ani manuŝikani produkti savo šaj te imitirinolpe, thaj ini te nakhavolpe. Kur'ani zumavingja oponentjen, akharipa te anen adžahar daj pustik²⁰ jase deš sure save sitonn sar kur'aneske.²¹ Ama, khonik naŝti sine, bi dikhipa pedo fakti kaj Arapjen adikharena sar majuče ani poezia thaj ano lafutnipe, a Mekelije uče majučipaske. Kur'ani tiknarela zumavipe, rodipa te anen

---

18 Kur'ani, 17:90–93.

19 Kur'ani, 41:6.

20 Kur'ani, 18:110; 52:34.

21 Kur'ani, 11:13.

numa jekh sura save siton sar kur'aneski, savenda disave harne siolen pohari kotar trijanda lafja thaj akharipa te anen pere devlen sar ažutne.²² Daraibasko mareba save o Mekelije legarde opipe Muhammedi, pokimi ratea thaj čalavdima, njameske ulavdipa thaj bikamipa, ekonomikane pharipa thaj presia pedo mekanesko lidarikani rola ani Arabia, šaj te ovolo sine ačhavdi thaj agorisimi mekanake phagipa te sine kaj šaj te phanen disave alineje (teksti) save ka oven jekha-jekh tekstea Kur'anestar jase ole te nakhaven ano lilavno lačhipe thaj lafutnipe.

A te sine kaj mekanake poetja thaj lilavutne sine darutnisarde adžahar zumavipa, mekanako vastalutnipe na sine. Akhardile poetja thaj lilavutne kotar bufljardi Arabia te ažutinen thaj dendilo olenge lafi vaš majbari todin vaš olenge tekstja. Jekh kotar olendar, el-Velid Ibn el-Mugire, ašuniba Bičaldutne sar gilavela Kur'ani sineto egzaltirimo. Menakanko lideri Ebu Džehl pašilo oleste te zorakarel ole thaj dengja lafi kaj ka del barvalipe Mekako. El-Velid palem ašungja Kur'ani thaj bi nisavo adžukaripe phengja: „Me sem angluno džanduno poeziako ani Arabia thaj vakharava e bipučlutne autoriteteja. Akava Kur'ani nane manuškano keripe ni džinengo keripe. Vov siole ulavde lačhipe, ulavdo avazipe. Pherdo sito dudljarija thaj lačhipa thaj nakhavela sa so si pendžardo.“ Ebu Džehl ini podur instistiringja. Tali presia, el-Velid definitivno phengja kaj Kur'ani ekskluzivano, ama manuškano keripe, magiako akti, a na Devlikano, ama našti ole te imitirinolpe, sar ini o Bičaldutno phenela.²³ Aver poetja thaj kandidati ano zumavipe adžahar sikavde pere tekstja, te bi jekh palo jekh kotar rig sponzorjenge sine todisale bisuksesesko. Prekal pere lafja, Kur'ani siole but zoralipe, savi fascinirinela, cidela bandukja, kreativno thaj kerela miškope. Bi dikhpa ano

22 Kur'ani, 17:88.

23 Muhammed Ibn Ishak (151/769) i Muhammed Ibn Hišam (218/834), *Sire en-Nebijj sallallahu 'alejhi ve sellem*, ur. M. M. 'Abdul-Hamid (Kairo: Muhammed 'Ali Subejh, 1383/1963), vol. I, rig. 174–175. Kripe verifikuimo ikalipa ano Kur'ani, 74:11–31.

maškaripe thaj amalikano pašloipe, odola save sine ole šunde thaj halile oleske semnipe perena pi phuv anglo Devlikanipe savo vov phenela.

Pahomipe arapjenga čhibjako thaj oleske kategorije

Avipa kaj sito direktno lafi Devlikano, Kur'ani ko muslimajna siole baro pačavipe. Vov semninela korkoro Devlikano bešipe thaj rodela majbaro barikanipe. Angluni thaj savakhtuni obligacia muslimajnengi sitoj vaš ole te dikhlaren. Te siklon oleske ajetja, te analizinen olesko phenipe thaj te haloven oleske semnipe – vaš muslimajnenge odola siton keripe majbare molipaske. Naarapjenge inardutne po islami denape te siklon arapjengi čhib e majbare šajutne manglipa. But olendar džanena pošukar e čhib kotar Arapja. Bigendune siton naarapjenge poetja, autorja, kritičarja thaj manuša save hraminena save sine ano majučo arapjengo literarno reslipe. Pana pobut sine odola save butipa thaj semnipa resle te dikhlarolpe thaj te lačharolpe arapsko gramatika, siintaksa, leksikografia thaj lilavni kritika. Bi olengo, arapjengi tradicia nane te ovol odova so sitoj. Arapja muslimajna sine, kotar piri rig, propagiripe pere dajako čhib adikharena bare devlikanipa thaj barikanipa savo olenge dendilo avipa islami. Te ove dženo Muhammedeske, a.s., themeske, te vakhare olengi čhib, te gndine pedi čhib Kur'aneski sine barikanipe savo keskaniba garavelape. Te ove popaše arapeske, a odolea ini Kur'aneske vaš sa muslimajnenge semninela te ove popaše Devleske. Odova sebingja kaj muslimajna garavena arapjengi čhib, te len ole sar čhib sakodivutnesko, sar te adikharen thaj te bajakaren poro thagaripe oleske tekstea, vakharibaske figurenca, elokvencia, sar te pobut molikarena lačhipe Kur'anesko.

Fakti kaj Kur'ani adikharelape čačikani lafi Devlesko produktingja ini pana jekh hor thaj semno rezutlati. Palem kaj Kur'ani Devlikano lafi, savakhtuno thaj našti te pharuvinolpe. Muslimajna peske našti te mukhen te pharuvinolpe čhandipe pedo savo ole labarinena, soske kumulativno efekti pharuvibasko šaj olen te durjavol kotar Kur'ani dži punkti savo šaj te avol olen dži bihalovipe. Kur'aneske lafja musaj te oven savakht phande e pere semnipa, te sine kaj siton savakhtune. Kontra, šaj te oven pharuvde kotar manuškane konvencie, save phurandingona kana olengo semnipe pharuvinelpe pharuvinipa vakhtunipe thaj thanutnipe. Ano than te mothaven diso savakhtuno, šaj te len te bičhalen pedo diso so sine, a so akana nane. Šaj te našaven poro normativipe, kana manuškano interesi vaš olenge ovela akademikano thaj istorikano.

Odova sine ano kiki konfliktesko savo sine ano vakhti el-Me'muna (197–217/813–833), kana vaš majuče krisutno kerdilo Ibn Ebi Du'ada. Odova juristi sine ani mu'tezilijaki skola, savi adikharela kaj Kur'ani kerdimo lafi Devlikano, soske darala kaj kontra phendipe (kaj Kur'ani savakhtuno lafi Devlesko) šaj te aravol Devlikano jekhipe. Ibn Ebi Du'ad labaringja piri pozicia te buflarol adžahar dikhipe, a oleske opipe sine Ahmed Ibn Hanbel (240/855), savo legarela themutno uštipe opipe mu'tezilijaki pozicia. Konfliktno grupe čačikane halile kaj Kur'ani phendipa kaj kerdilo, teljarlape vakhteske thaj

Medina thaj trujalipe

Morkjaki rigutni Kur'aneski, biblioteka kompleksa Sulejmanija

thanutipaske thaj sa istorikane činadipenge, cidelape kotar poro devlikanipe thaj adžahar muslimajnengo manaj vestinela kotar determinirimo zoralipe thaj normativipe. Rezutlati sine ovela peripe mu'tezilijski skola thaj fuljipe olenge doktrine. Kur'ani phagla, a them ole lele sar bikerdim, na numa pedo gndipe thaj teksti uč ini pi forma, ini odova pi arapjengi čhib. Sakoja ideja kotar transkripcia Kur'aneski ačhavgdili pi rig, soske sakova muslimani siklovipe arapjengi čhib adikharela majučo religiaki obligacia. Komuniciriba oleske lafjenca thaj frazenca, muslimajna pačavinena kaj siton ano kontakti Devlikanipa.

*Moderno
džamija ano
Kuvajti*

Trito implikacia zoralikane phendipasko kaj Kur'ani lafi Devlikano sito kaj Kur'ani formiringja sa norme arapjenge

čhibjake. Norme gramatikake thaj sintaksake, konjugacia lafjengi, literarno konstrukcia thaj lačhipe, harne sa so kerela e čhib sito odote, konkretizirimo ano Kur'ani sar nikana poangle. Arabisti kotar Kur'ani deriviringja piri gramatika, lingvista piri morfologia, poeti pere vakharibaske figure. Vov sine standardi thaj norma sasoske phando vaš arapjengi čhib. Ačhilo ando dživdipe diso angloislamikani poezia, phendutne thaj fraze, istorikano sikavipe thaj kotora pendžarde vakherdutne. Odote kote ulavenape kotar Kur'ani, anglunipe dendilo kur'aneska formake. Avilo dži ko pherdo phandipe Kur'anesko thaj arapjenga čhibjako. Phando e Kur'anea sar pere majuče formatea, arapjengi čhib nakhavdja procesi vakhtesko thaj ulo savakhtuno thaj bipharuvimo sar korkoro Kur'ani, olesko idealno personifikacia. Čačikane, muslimajnengi godi nikana namukhela ulavipe Kur'anesko kotar olengi arapjengi čhib. Arapjengi čhib nane kanči aver dži čhib Kur'aneski. Akala duj sine ekvivalentno thaj šaj te pharuvinene pe thana, soske nijekh našti biaveresko. Solduj ačhile dživde, savakht kupate bešte, jekh jekheste zorakarena. Te sikave jekhe semninela sine te dživdine thaj te gndine ano/ kotar dujto. Te oveltu thaj te halove jekhe semninela te ovoltu thaj te halove dujto. Solduj ačhile dživde thaj maškarphande. Arapjenge čhib našti te pharuvinolpe. Vov bešela pedi istoria, pedo pharuvipe. Oleske lafja t haj leksikografia, oleski struktura thaj rndipe, oleske forme thaj norme – sa sito pahome thaj imuno pedo pharuvipe. Dešuštar šelberšutnipe palo ikalipe Kur'anesko, sako e prosekosko pendžardipe arapjenga čhibjako šaj te halovel Kur'ani šuže thaj stabilno sar ini ašundutne ano vakhti oleske iklovipasko. Maškar muslimajna save vakharena arapjenge čhib thja Kur'ani na šti te ovol ideologiaki har dži savi sine avela pharuvipa ani čhib jase cidipa ani kategorije gndipaske save čhivdile ando oleste. Saren save džanena arapjenge čhib siolen jekha-jekh šansa te haloven Kur'ani adžahar sar ole halovde ini Bičaldutneske e vakhtune manuša. Jekh diferenca

maškar olende sito gabariti vokabularesko. Kana vakhara kotar lafutnori, olesko halovipe musaj te ovol jekha-jekh te sine kaj

*Kaligrafsko
arabeska,
Kur'ani, 13:28.*

šukar thagara arapjenga gramatika thaj sintaksa. Vaš odoleske halovipe Kur'anesko na džanela vaš hermeneutikake problemja sar odola save kerena presia pedi Biblija. Numa jekh hermeneutika savi Kur'ani pendžarela sitoj leksikografsko; numa jekh šajutno pučipe sito savo semnipe daj lafi siola ano vakhti iklovipaski, vaš pale te talohalovelpe kaj sinola odova semnipe kotar sa nakhle dešuštar šelberšutnipe.

Ideologiako mothovdipe Kur'aneskoa

„Sar“ thaj „so“ Ikalipasko

Islamikano iklovipasko korkori peste mothavela sar phendutni savi definišinelat „dini“ jase „definitivno religia“. Voj sikhavela piri angluni ideja jase esencia, *tevhid*, sar ispatluko Devlesko kotar Peste korkoro.²⁴ Manuša, islami adikharena kaj sito *din el-fitra*, „bijandutni“ jase „naturalno religia“,²⁵ religija savo Devel čhivgja ano manušikanipe, todinipa manušen džandipaske šaipenca savenca šaj te dikhlaren Oleske norme jase formatja ano sa umalja dživdipaske thaj keripaske. Uprune mothovdipe implicirinena kaj islami nane nevi, uč purani, čačikani majpurani religia, soske Devel, ano Poro savakhtunipe, šaj te ovelole numa jekh vipal deskripcia kotar korkori Peste. Von adžahar implicirinena kaj vipal religia musaj te ovol ikaldi anglo islami. Čačikane, odoja sine religia sa bičaldutnengi, religia ikaldili Ademeske, kana Devel ole „sikhavdja kotar sa anava“.²⁶ Definišipa peste ani relacia pedo nakhutne ikaldipe, islamikano ikaldipe peste ulavela sar odoja savi legarela logari kotar norme

---

24 Kur'ani, 3:18.

25 Kur'ani, 3:19; 30:30.

26 Kur'ani, 2:31.

religiake thaj etikake, sar formulišipe *in abstracto*, sar deklaracia kotar principja thaj formatja. Ulavipa kotar nakhle ikalipe save sine semitjengo tradiciata, save, sar dikhlam po angle, sine ikalipe kanunesko, Devlikano manglipe ani forma decizije, islamikano ikalipe fokusirinela pedo principja, bičalipa manupeske buti olen te inarol ano direkcie thaj propozalja vaš sakodivutno keripe thaj dživdipe. Odola direkcie semnisale sar *Šeri'ah* (Kanuni, Šerijati) jase *minhadž* (programi). Ikalipe, majdur, pačavinela kaj kanuni hačardo pedo pharuvipe vaktesko thaj thanesko thaj šartuno, sar so musaj te ovol, *statusea quo* odolenge kaske dendilo. Manglipe aver aver amalipengo musaj te definišinen natura kanuneski vaš savo adžukharelape von te adikharenpe. Principja thaj definitivno resja kanuneske, kotar dujto rig, ačhona upral pharuvipe thaj musaj te ačhon vipal kotar keripe, soske sikhavena agorutne irada Kerdutneski.

Adžahar dikhipe peste resla islamikane ikalipaske te mothavol nevljaripe Devlikane phenipasko prekal istoria. Ikaldutne decisije kotar nakhlo vakhti bangardisale jase pedobarjarile. Musaj te oven javerutnime neveikalipenca saveka oven basandune vaš pharuvimate manglipe amalipengo. Vaš odova sakova amalipe musaj te ovelole pobut ikalipe, kotar odola sakoja proresivno diferentno kotar dujto,

palem specifikane normenca amboldinelape pe specifikane rodipa amalipasko, ama sa siton identikane pedo poučo reso. Ikalipe sine procesi cidipa (*nesh*) purane kanunja thaj deklarišipe (*tešri'*) neve. Odotar jekh paloavre bičalipe bičaldutnengo.

„Ajnesko“
kaligrafsko
dizajni, Kur'ani,
17:84.

Vipal manglipe te kerolpe aver formulacia sinola efekti pedo Devlikano reso jase anglutne principja sakova drom kana phendipe, formirimi ani čhib ano mištipe jekhe amalipaske, ovela bange halovisali thaj interpretirimi. Dži odova šaj te avol vaš pharuvipe ani čhib, masovikane migracie dizutnengo jase solduj, savea semnipe phenipaske ovena bihalovime. Talotarzal pharuvimengo, thaj „so“ thaj „sar“ po anglutne Devlikane phenipe rodela palem ikalipe sar Devlesko vastušej komunikaciako e manušikanipa.

Islamikano ikalipe ulavgja „so“ kotar „sar“. Paluno ulo pregorativi manušenge. Von sine advokatja savenda adžukhardilo te dikhlaren kanuni thaj te keren ole relevantno vaš sa vakhrja thaj thanutne, barjaripa ole sar diktirinena pharuvimaske amalipaske situacie. Numa, sar odova manušikano keripe ta na sural agorisinol ano totalno aver religije, musaj te ovol bipharuvimi deklaracia kotar esencia, kotar religiake thaj etikake principja, savake sako šaj te inarolpe sar ki definitivno fundo sasutna legislativako. Kur'ani zoralikanephenela phenela kaj vov sitojo odoja deklaracia. Vov sito jekhutno thaj agorutno autoriteti, savo adikharela sa anglune principja keripaske, manušikane dživdipasko. Vaš deferenca kotar Šerijati, savo sito hačardo pedo pharuvipe (thaj musaj sito adžahar). Kur'ani dela kontinuiteti thaj identiteti. Vaš odova teksti Kur'anesko, sar ini kognitivno instrumenti musaj vaš olesko halovipe (arapjengi čhib e sa pere principjenca thaj struktura, lačarde kategorijenca gndipaske, lafjenca, olenga forma thaj semnipa), musaj te ovol ano paho, musaj te ačhol vipal prekal šelberšutnipe. Kur'anesko dikhlape korkoro peste sar direktno lafi Devlesko thaj biulavdo phandipe arpjenga čhibjako vaš Devlikano lafi idealno phanenape ano akaja saastardutni Devlinaki šema.

*Vudar ani
Kaba ani
Meka e
kaligrafsko
išlimo
pohtan*

But gndutne pučenpe sar sa kotora Devlikana šemake adžahar šukhar kerena harmoniako totaliteti. Diasve spekulirinenena kaj barjaripe arapjenga čhibjako dži stepeni perfekciako thaj preciziripasko, egzaltacia Arapjengi lafjenca, reslipe olengo genije ani estetika poeziaki thaj lilavni elokvencia sine faze ano putaripe pačaripasko (keripe, putaripe) *Heilsgeschichte*. Ano Kur'ani čhivelape pučhipe kotar Devlikano alosaripe thanutnipe definitivno ikalipe ani Arabia, kote situaciako konteksti adekvatno mangipaske, thaj pedo oleste ano Kur'ani ini delape dževapi. „Devel majšukhar džanela kote ka bešakarol Poro phenipe“, amboldipe pačavutnengo. Odova adžahar ini kotar pačavipasko kaj Devel kerela prekal matrialno thaj situaciake sebebja, so sito fakti savi legitimizirinela leopardutne spekulacie sar došalipe hačardime manuškane zumavipe pohor te halovelpe karakteri Devlikano misiako.

Ideacijska struktura

Ini kaj Kur'ani čačikane ideacijako formiripe esencia islameski sikhavdi ano majučikani arapjengi forma, sakova lafi oleske tekstesko naneto ani relacia vipal stepenea pedo odoja esencia thaj na perela, adžahar diso te phena, vipal nivoi prioritetesko. Oleske konstitutivno idejaciake elementja siolen aver-aver semnipe, kotorea ini vaš olesko saastardipe. „Amen ani akaja Pustik khanči na ačhavgjam“ (Kur'ani, 6:38). Te sine kaj Pustik čhivela sa, voj odova musaj te rndinol aver-aver, soske, normalno, sa na perela ano vipal nivoi. Dujto, Kur'ani siole principja religiake thaj etikake, sar ini kanuneske norme vaš sakodivutno dživdipe. Disave kotar odola norme siolen than ano Kur'ani sebepi but moldipe olesko mothovdipe vaš saastardutno Devlikano plani. Odola siton kur'aneske norme kotar prandipe

thaj ulavdipe, adikhardipe thaj mirazluko. Von lačarena familija, institucia savo islami seriozno tretirinela sar esencialno vaš manuškano dživdipe. Palem so manuškano dživdipe nane šajutno bi instituciako familia, norme kotar olako formiripe thaj ulavdipe, čačikano barjaripe thaj funkcionišipe, baripe thaj mištipe vipal siton esencialno. Aver kur'aneske norme dendile sar ilustracia kanunipaske savo manuš trubul te anol pedo fundo kur'aneske principja. Adžahar siton norme kotar organizacia amalipaski. Esencialno moldikano sito kaj amalipe, amalikano rndipe thaj manuškane relacie ovena formirime pedo čačiipe thaj vipal juridikanipe vaš sarenenge. Ama, forme savo lela amalikano rndipe šaj te varirinen thaj šaj odova te ovol. Kur'aneske phendipe ano odova dikhipe šartipa normativno, kontra anglune principjenge save siton tevhid, juridipe, manuškane vestipe, godaripe thaj aver, save siton apsolutno thaj univerzalno.

Trubul te ovolpe ki godi kaj Kur'ani pere teme na tretirinina sistematikano. Pheripa musajutni premisa estetikano lilavnipasko majučikanipe, kotar savo ka vakharolpe palem, Kur'ani sito pustik ano savi principja

*Kaligrafsko
buti
pakistansko
kaligrafi
Sadikajna,
Kur'ani
(55:26-28)*

thaj regule čordune sar mirikla. Rndipa pedošerutnipe thaj rndipa alinejengo ando oleste Kur'aneske na manglilo te delpe tematikani struktura. Rndipe savo dengja Bičaldutno pi direkcia melekeski, save muslimajna savakht adikharena esenciake, pherea šarti majučikano lilavnipe ano arapjengi čhib thaj butipe mirazi semitjengo lilavnipe. Vov nane barjarikano, ni organikano; na nakhela ki kulminacia jase klidutnipe ano daj punkti. Ano than odolesko, vov sito kerdimo kotar serija kedime ajetja, kotar save sakova kedipe tretirinile aver-aver tema, ama kerela kompletno sasutnipe ini te sine kaj sitoju numa kotar jekh

jase duj rndja. Sar sasutno, Kur'ani sitoj pustik bi leipasko jase agoresko. Šaj te drabarolpe kotar ma savo ajeti, ačhavipa ano ma savo aver ajeti. Vov sito biagorutno jase, pošukar te phenolpe, pendžera ano biagorutinipe, pendžera prekal savo drabaratuno šaj te dikhlarol ano devlikano thanutnipe, biagorutno thanutnipe molikanipasko thaj principjengo save kerena Devlikano manglipe.²⁷ Ma savi sistematizacia, sar odoja savi šaj manglam te kerav ani analiza esencia islameski (dikh pedo talošerutnipe 4) rezultati sito došalipe hačarimasko manglipasko.

Ano korkoro centri kur'aneski struktura ideaki sito Devel, Apsoluti, Jekhutno, Transcendentno, Kerdutno, Kauzali thaj Krisutno sasoske. Oleski egzistencia, Oleski natura, Olesko manglipe thaj Olesko keripe, reso savo dendoj manušikanipaske thaj Olesko bičaldipe odole resesko thaj manglipasko sa bičaldutnenge, ano odova ini Muhammedeske, a. s., siton mothovdipe pačavipasko, *akide* islamesko.

Trujal centri kur'aneska ideako kotar Devlikano odova so sito thaj olesko semnipe vaš keripe sito struktura metodoligake principja save kerena direkcia manušesko amboldipe Devleske. Ano poro totaliteti, akala principja formirinena lumiakodikhipe save kerena:

1. Racionalizmi jase telaripe poro džanipasko, ano odova ini religiako, ko diktati sasto racio, fulipe mitja, paradoksja, agorutne kontra pozicie, tehnipe e dovada thaj ispatuibe thaj putaribe kaj poro džandipe thaj pašipe pharuvipaske ano rami e rodipa neve dovadengo.
2. Humanizmi jase siklovipe, anguno, kaj sa manuša kerdile bidošale thaj kaj nane anglutno došalipe jase bangipe; dujto, kaj siton vestune te arakhen po pere individualno karme soske ni materia ni amalikano rndipe našti thaj

---

27 Implikacie kur'anske imperativja ano aver aver aspektija gndipsake thaj dživdipask dikhlardile ko I. R. al Faruqi, *Tawhid: Essays on Life and Thought* (Kuala Lumpur: A. B. I. M., 1982).

na trubul te limitirinen olengo phiripe jase manglipe te lačharen poro dživdipe ani harmonia odole majšukar so olenge dela olengo korkorutno majanipe; trito, kaj siton jekha-jekh anglo Devel thaj anglo kanuni, soske nane kanunipaski diskriminacia fundomi pedo rasa, teni, čhib, mirazeski kultura, religia jase mirazutno amalipasko pašloipe; štarto, kaj saren pi natura kabilutne te anen pratsavja kotar čačikano jase došalo, šukar thaj bišukar; manglipe thaj olake kontra, soske bi adžahar kabilutnipe te ananepe pratsavja thaj keripe nane šajipe ni humanizmi, ni etikano lačipe jase bilačipe; pondžto, kaj saren siton godarutne thaj kaj ka oven akharde pedo godaripe thaj kotar poro Kerdutno ano akava jase ano avutno lumja ka len čače odova so resle olengo keripe.

Terno muslimani siklola Kur'ani ano Ningxia autonomiaki regija ani Kina

3. Afirmacia lumiaki thaj dživdipaski jase doktrina kaj Devel kergja džividpe vaš te živdisarolpe, a na te negirinolpe jase te aravolpe, a lumia sito kaj ando oleste te lošalolpe; kaj kerdilo vaš manušeske, kaj sito fleksibilno thaj hačarutno pedo formulišipe pedo olesko manglipe thaj plani; kaj dživdipe thaj lumia trubul te oven anglunisar-

de thaj barjarime, a kultura thaj civilizacia trubul te oven jatornime thaj te legaren ano manuškano korkororealizacia ano džandipe takva thaj ihsan (devlikanipe thaj šukaripe) ini ano lačipe.

4. Amalikanipe (societizmi) jase siklovipe kaj manuško kosmikano molikanipe beštoj ano olesko džendunipe thaj reslipe ko manuškano amalipe; kaj olesko individualno odova so sito (definitivno) suksezi (reso) korkoro (vaš) peske (molikano numa peske, Kaneski filozofija – kategorikano imperativi!), ini kaj po rafinirimo thaj vaš odoleske šartime te ovol talo humanizmi (manuškanipe) sar molikanipe korkoro pa peste.

Palo akala metodoligiake principja, ama ano andrunipe esencia kur'anesko formulišipe sitoj kedipe etikane principja, daj drom sikavde eksplicitno, a daj drom ikalde kotar olenge konkretikane sikavipe (inkarnacie) mothavde jase hramime ano Kur'ani. Von sikavena islamikani personalno thaj amalikani etika, moralno regule save regulišinena keribe individuako thaj grupako. Kur'anesko teksti sito, ano fundo, fenomenologia moralno molipaske jase normjengo.

Po agor, kur'aneski esencia čhivela institucie islameske. Von učarena sa umalja manušipaske keripasko: religiako thaj etikako, politikako thaj ekonomikano, kulturako thaj edukaciako, juridikano thaj askeriako, so ka ovel amen šansa te sikava ano lungaripe.

Sunneti

Tekstualno fundo

Pharipe savo islamikano iklovipasko čhivela pedo manuš – kaj ano avutnipe *data revelata* nakhavela ano kanunja thaj ano regule vaš keripe – čačikane pharo. Majhari ano semitsko religiako manaibe, sine odova angluno drom kaj kanuni desakrlizimo – ini odova kotar rig korkora religiatar; lelilo olestar devlikano direktno ikalipaski. Todinisalo kaj ano avutno kanuni manušikano godaripe, ano savo manuša šaj te keren došalipe. Kana lačharelape čačikane, kanuni manušeske majbaro reslipe; kana kerelape našukar, odova sito olesko majbilačo peripe. Ano sakoja situacia, kanunipe trubul te ovol manušikano aktivipe, hačarimo kotar odova kaj, sar ini sakoja aver manušikano aktivipe, ovela čačipaski jase došalipaski. Kana sitoj došalipaski, manuš siole jekha-jekh godaripe te arakhol ano so sitoj došalipe, te lačarol kanuni thaj te harmonizuinol e Devlikane principjenca, so vov sito olesko nakhavipe. Vaš sigurno sito akti merhametesko odova so Devel alosargja e manušeske te ažutinol ano pherdipe akala obligaciako, todinipa oleske modelja thaj agorisipe, interpretacia sasutne principja ikalipaske. Sunneti čačikane sito odova.

Tehnikano, *sunnet* sito kedipe Bičaldutneske lafja thaj keripe. Vov čhivela olesko gndipe kotar odova soj šukar, a so

nane, manglutno jase na, sar ini praksa savo verifikuingja sar odola save muslimajna trubul te praktikuinol. Sunneti citirinela lafja thaj fraze save direktno hraminenape pedo Bičaldutno jase oleske amala save ispatuind kotar oleske pozicie thaj keripe thaj kotar odova raportirime. Sakova jekhutni sunneteski savi legarela raporti kotar Bičaldutno akharelape *hadis*. Sunneti astarela dujto than, sig palo Kur'ani. Oleski buti sito te šužarol kur'aneske phenipe, prekal misalja thaj ilustracie te mothavol olengo reso. Odote kote kur'anesko phendipe sasutno, sunneti partikulirinela vaš te kerol ole labardimo; kote sito partikularno, sunneti ole generalizuinela vaš kaj šaj te labardinolpe ano aver individualne situacie. Sunneti majangle adikhardilo ko šero dži but amala Bičaldutneske nane arakhle vakhti te hraminen oleske mothavdipe. Daraipa kaj neve muslimajna šaj te hamimen lafja Devleske e lafjenca Muhammedeske, a. s., Bičaldutno majangle stopiringja hramisaripe pere phenibasko. Palem, kana ačhilo šajipe hamibasko, soske butipe olendar adikhardo ko šero Kur'ani, Bičaldutno mukla pere amalenge te hraminen sunneti. Maškar odola save hraminde disave kotora sunneteske sine Sa'd Ibn 'Ubade el-Ensari (15/637), Abdullah Ibn Ebi Evfa, Semure Ibn Džundub (60/680), Džabir Ibn Abdullah (78/698), Vehb Ibn Munebbih (114/732), savo ano mirazluko lela kedipe Ebu Hurejresko (58/678); Abdullah Ibn 'Amr, savo hramingja thaj registriringja milja jase pobuder *hadisa* garavdune ano Musnedi Ibn Hanbel; thaj Abdullah Ibn 'Abbas (69/689), savo amenge mukhla „devako pharipe“ hramimo materijalli e Bičaldutneske *hadisjenca*. Uzo odova, sine Medinaki deklaracia, ačhimos angluna muslimajnengi raštra thaj angluno hramimo ačhimos generalno. Diktiringja Bičaldutno, a oleske principja ačhile operativno prekal istoria islameski. Majbaro kotor sunnetesko, numa, hramisalo palem. Angluni generacia muslimajnengi adikhargja ki godi Bičaldutneske mothovdipa, sikavgja olendar aver džene, kerena sine odova so voj hraminela thaj

imitirinena odova so von mothavela sar Muhammedeski, a. s., praksa.

Molikanipe thaj semnipe sunnetesko vaš islami pačavinena sa muslimajna. Saren pana siolen hačaripe te ažutinen ano pherdipe rodipe pačavipasko ano ritualno, juridikano, etikano, amalikano, ekonomikano, politikano thaj maškarthemutno problemi. Vaš odoleske sunneti kotar o starti adikharlape dujto autoritativno hanig islameski saveske regule obligatorno vaš sa muslimajna. Kur'ani dela direkcia te kandinen Bičaldutno thaj odoja kandipe jekha-jekh sitoj e kandipa Devleske.²⁸ Dela direkcia muslimajnenge kaj ano pere konfliktja rodona ole thaj te len olesko krisipe.²⁹ Bičaldutneske amala, kotar piri rig, kandime odola regulake thaj pere iloa kerena sa so Bičaldutno rodela olendar. Odova sine olengo jekhilosko konsenzusi kaj Bičaldutnesko sunneti normativno thaj kaj oleske regule obligatorno vaš sa muslimajna. Ano čačikanipe, muslimajna uzo Bičaldutnesko sunneti nanolen aver hanig savo olenge mothavela specifikane ritualja thaj institucie olenge pačavipaske thaj hramingja olenge kanunipaske regule ano bukja kotar save Kur'ani na vakharela. Atoska, našti te ovol kontradikcia maškar Kur'ani thaj sunneti. Sakoja palem regula musaj te ovol verifikuimi jase implicirimi Kur'anea, ja eksplicitno, direktno teksteja, ja imlicitno, kur'aneske principea jase rodipa saveski realizacia rodela regula savo hraminela sunneti.

Numa, sa so Bilačldutno phengja jase kergja, aminuingja jase na aminuingja, nane normativno thaj pedo fundo odolesko obligatorno muslimajnenge te dikhlaren ole. Bičaldutno na sine pedo manuškano keripe jase devlikanipe, uč manuš, ano

*Hidžra,
Bičaldutnesko,
a. s., migracia
ano Jesrib/
Medinu,
1/622.*

28 Kur'ani, 3:32, 132; 4:58, 79.

29 Kur'ani, 4:58; 33:36, 8:1, 13.

pherdipe manušikano egzistencia. Kur'ani akava fakti leparela but drom, a korkoro Bičaldutno bičhindipasko verifikuinela akava fundono čačiipe. Sar manuš, vov kergja, vakhargja, aminuingja jase na aminuingja but odolestar avri piri rola implementacia kur'aneske direktive, modelja islamikani etika ja materijalizime islamikano čandipe dživdipasko. Phando odolea, muslimajna ulavena keripe save iklona kotar bičaldutneski rola thaj odola save siton rezultati oleske manušikane naturake. Anglune siton bi nisavo ačhavipe lelile sar normativi. Palune, ano nanipe dovada kotar opipe, tretirinenape sar adekvatno oleske sar čobaneske, bikindutneske, gavutneske, romeske, askeriako legardutneske, devutnoske fundono medicinako ažutnipe, lačhardutneske thaj aver. Muslimajna anglune adikharena sar normativi, a palune aver čhane. Ano odova devipe dumo dela ini Bičaldutno, savo ano but situacie pačavingja thaj lela kontra turvinutnipe jase keripe pere amalengo. Sunneti, sar tehnikako termini jase hanig islamikana juridikako thaj etnikako, čhivela numa odola šeja vaš save si dovada kaj o Bičaldutno adikharla kaj trubul te džan pe palo olende thaj te šunenpe, sikavipa pačavipe oleska devlikane phenipaske.

Akaha diferencia ano normativi ulavela sunneti ano duj bare umalja; jekh adikharla sa šeja save produkuinela kanuni thaj obligacie (*sunne hukmijje*), a dujto adikharela sa aver (*sunne gajr hukmijje*). Ano rami anglunako pendžara aver-aver stepenja normativipaske, aver duj kriterijumja: angluno, stepeni siguripe (stabilno) hanigako (*vurud*) jase kvaliteti amare džandipasko kotar odova sitoj mi odova šej ikaldi kotar Bičaldutno thaj sinola mi reso vaš šužardipe ilustriribe Devlikane phendipaske; dujto, stepeni siguripasko (stabilipe) ano savi pendžardi specifikani konotacia (*delale*), čačikano identiteti, semnipe jase forma odolesko so dendilo sar direkcia. Pedo fundo akava *sunne hukmijje* ulavelape pedo *kat'ijje* (apsolutno sigurno) thaj *zannijje* (šajutne, šaj te ovol), a akala ulavdipe siolen relacia ini

pedo hanig thaj pedo konotacia. Sar dikhola kanuneski obligacia sitoj numa ano odola šeja save pherena kriterijumi siguripaski (stabilipe) ano solduj dikhlaripe.

Ano vakhti Bičaldutnesko, a. s., dživipasko, sunneti pobare kotorea sine diso ispatuinelani publika. Palem so ikaldilo kotar Bičaldutno, manuša šunde, dikhle thaj halile. Kana na sine odote a mangle kotar odova te verifikuinen, šaj sine te roden Bičaldutnesta thaj odova sine ini kerena, pučipa direktno,

Kaligrafsko dizajni, Muhammed, palem kerdilo pondž fera, moderno turkiako kaligrafi Emin Barin

muj ko muj, vaš te oven čalarde pere rodipa. Palo olesko meripe, amala pučle jekh avereste. Kana sa odola save siton odote jase sine ispatja keripaske, ovena ano jekh avazi, olengo jekhavazipe sine jekha-jekh stabilno džandipaske. Soske, nane šaj kaj Bičaldutneske amala, uzo sa poro pačavipe thaj olenge personalno aver-averipe šaj legaren vipal raporti, numa te sine kaj diso čačikano kerdilo thaj te sine kaj si ole apsolutno šužo semnipe. Sunetesko mothvodipe save khuvana ano akaja deskripcia akharenape *sunne mutevatire*. *Sunne mešbuhe* sito kotar šeja save legarena disave amala – na saren – savengo e avazipe na šti te ovel ola došalipe ja došalipasko sikavipe, dži *sunne ahad* čhivela šeja save legarela jekh amal pendžardo pedo šukar godi, pačavipe thaj moralno integriteti.

Andral akava ulavipe diferencirinelape *sunne fi'lijje* (praktikane) thaj *kavlijje* (lafutnikane). Angluno termini sito kotar Bičaldutneske keripe ani publika, kerdime jekh drom, vakhtesta ko vakhti jese but droma kerdime. Ani akaja grupa perena ritualja thaj institucie islameske save praktikirinenape buflarde muslimajnengo lumiako e frapantno vipalipa, ini uzo šelutnipe berša savi odoja praksa ulavela kotar Bičaldutno thaj totalno geografikano, etnikano, čhibjako thaj kulturako diskontinuiteti maškar lumiake dženuzne Bičaldutneske. Dujto

astarela Bičaldutneske mothavdipe save aver šunde thaj musaj siolen potikno stepeni čačikanipasko ze diso so ispatuinelape, numa te sine – sar ritualja thaj institucie – nevlisarde ko dive, ko kurko jase ko berš.

Sunneti, atoska, šundimo, ispatuimo, adikhardo ko šero, notirimo thaj legardo ano avutne generacie. Kotar trito šelberšutnipe pendžardo prekal šov verifikuime kedime pustikja anavde *sihah* (singulari *sahih*). Pedo principiuelno savo sikavde kana kerdilo filtriripe thaj klasificiripe, autorja sahih kedipaske sine el-Buhari (256/870), Muslim (251/865), Ebu Davud (275/888), Ibn Madže ((273/886), En-Nesa'i (303/915) thaj et-Tirmizi (279/892). Maškar olende, anglune duje ulavenape sar odola save sa muslimajna pačavinena sar pobuder kritikake thaj autoritativno kotar aver. Majautorativno sito odova so arakhelape ano solduj akala kedutne pustikja.

Mothovdipe

Palo Bičaldutnesko meripe, muslimajna peste dikhena sar them e uče resoa, them saveske dendili misia kobar radikalno, akaboka ini univerzalno (Kur'ani, 3:19, 85.). Sa lumija trubul te ovol palem formirinolpe pedo fundo Devlikano dendo formati. Lumija andral – poro entiteti – thaj lumija avrijal – natura – musaj palem te formirinolpe ano odova formati. Korkore muslimajna uč nakhle prekal radikalno transformacia naisariba Bičaldutnesko keripe pedo olengi konverzia ano islami thaj olengo amalikanipe oleja dži sine dživdo. Odova sine čačardipe anavesko „musliman“ savo olenge dela ikalipe (Kur'ani, 22:78). Bičaldutno sine sigurno kaj olenge legargja piri vizia, poro poučo reso, a von sine eskluzivno sikljovne save lele odoja vizia thaj pere dživdipe čhivde ani odoja buti. Bičaldutneski vizia ano pherdipe bešela ano Kur'ani, gatisarimi te ovol halovimi, sar bi te ovol lelutni. Paluno ajeti savo ikaldilo verifikuinol odova: „Avdive tumenge agorisingjum tumaro pačavipe thaj dengjum tumenge moro kamlipe thaj čaljardo sim kaj islami te ovol religia.“³⁰ Odova semninela kaj sa islamikano dikhlaripe pedo dživdipe thaj lumija sar ideja, principi thaj dikhlaripe kompletno, gatisarimo ano sa pherdipe

---

30 Kur'ani, 5:4.

te lol ma savo intelekti savo sito manglipe ole te lol thaj savo siole minimumi trubuvipaske zoralipe teoretikane thaj aksiološko džandipe. Halovipe Kur'anesko thaj zoralipe kaj ano daj kaske produkuineja oleski phagaripe, oleski rekonstrukcia thaj olesko mobiliziripe, save trubul vaš amalisaripe Bičaldutneske, nane lokhe resutno sarenenge. Odola save siton hačarde te miškov olen vizia sikavdi in abstracto savakht siton nabutvar; odolenge savo odova ovela, palem ovena miškope akaboka kaj našti te tehnisarenpe dži „olengi vizia na realizirinelape jase dži na crdinenape ano odova procesi“ – thaj te labarina fraza korkoro Muhammedeski, a. s. – pana po nabutvar. Soske, sar odola save averenbarjarde savakht džande, kognitivno pašaripetalohavela zorali imaginacia, kabilutni kaj manajipaske sikavela vizia pedo konkretikano čhandipe, sar bi molikanipe sa para zoralipa

Anadolijaki
sedžada
kotar 18.
šelberšutnipe,
Muzeji
turkiako thaj
islamikano
artistipe,
Istanbul

šaj te kerol influencia pedo ilo. Bi adžahar imaginacia, apercepcija ačola teoretikani, a teoria, ano gndipe ideacija, na kerela influencia pedo ilo, hanig sasave phiribasko. Ama, so sitoj pozorali imaginacia, po dživdi ka ovol pilta thaj, kotar odova, ka oven čačikane molikanipe save sikhavenape, pozoralikane ka ovol afektivno radiacia jase miškoipasko pašaripe. Situacia Bičaldutnengo amalengo našti te ovol aver – aver

kotar situacia aver manušengo. Adžahar, olengo ulavdo hačaripe pedo religiake thaj etikake problemja manušikanipaske jase olengo ulavdo barjarimi imaginacia sar them savo ani lumia e majbara opsesia vaš poeziake na vestinela olen trubuvipasta vaš aver forme ažutipaske, nateoretikane, naideacijakane. Odova ažutipe sine sunneti. Vov dengja trubuvipaski konkretizacia ideali islamesko.

Sunneti sar konkretizacia viziako jase materializacia idealjengo nakhavgja teoria ano čačiipe. Ando oleste molikanipe islameske lele forma thaj dživdisale. Dendilo nevo pulsi kotar miškoipasko zoralipe. Ano olengo keripe, bimiškoipasko dživdisardilo, našalela piri ontologiako stabilipe thaj lela te nakhol ano drom pedo save molikanipe sikavdile.

Kotar olengo konkretikano bešipe, molikanipe islameske diktirinde aktuelizacia materialesko savo pherela olenge formatja; ano olengo bešipe manuša šaj numa te telarenpe. Sunneti sine phendipe Muhammedesko, a. s., savo sine palune 23 berš oleske dživdipaske. Kotar olesko dživdipe thaj palo olesko meripe, Sunneti resla karika savi na sine maškar godaripe thaj keripe, maškar gndipe thaj dživdipe thaj istoria. Vaš odoleske Muhammedesko a. s., Sunneti ulo sikhavno vaš miliojna. Sito majbarvalo rudniko kotar savo sako pi liderikani pozicia cidela čhandipe te zorakarol thaj te pherol godi, te inspirišinol jase te miškoinol. Vov dela materiali so sito reputacia savi dominirinela ano sa islamikane feste thaj lačharela sa muslimajnenge kedipe.

Mothovdipe sunnetesko šaj te grupišinolpe ano štar kategorije, kotar savi sakoja lačharela persona Muhammedeski, a. s., ani pilita muslimajnenge. Angluni kategorija siton ritualno mothovdipe, savi formirinela pilita Bičaldutnesko sar odolesko so pačavinela Devel, sar Olesko pačavutno kandino. Dujto tekstja siton kotar rola Muhammedeski, a. s., misionari thaj akhardutno ano nevo pačavipe, manušeske kotar lumia, e sa forme relaciengo e aver manušenca kotar lumia, ama savo dživdinela numa (vaš) piri misia. Trito sito materiali savo sito vaš Muhammedi, a. s., sar manuškano kerdutno, palem odolea ini sar rom, dad, familiako dženo, komšija thaj amal. Štarto sito materiali savo phando kotar

Bičaldutneske emisarja ko pašutne thagarja

Muhammedi, a. s., sar manušengo lideri, ma ani raštra, ma ano marebasko umal, marketi, ani siklovipasko than jase džamija.

Muhammedi, a. s., sar devleskodarutnikano kandino Devlesko

Angluno akti devlikanipe – *salat*, namazi – Devel direktno dengja direkcia Muhammedeske, a. s., ano vakhti Isra'-a thaj Mi'radža (račako dromutnipe ano Jerusalimi thaj urjavipe ki havaj 6. Berš anglo Hidžra/616). Namazi adžahar dendilo direkcia but droma ano iklovipe, sar ini aver ritualja, sar posti, šehadeti, zekati thaj hadž. Muhammedi, a. s., pere dženutnen sikavela kotora namazeske, sar ini aver ritualjenge, pedo instrukcie save lelile kotar Devel. Bičaldutnesko keripe akala bukja putardeakjenca dikhlarena, phendisalo averenge, probisalo thaj palem kerdilo ani praksa amalengi. Von akala bukja kerde ini anglo Bičaldutno, savo lačharela sakova cidipe kotar odova so vov džando sar norma. Kotar majtikne kotora phando e trupeske šužaripa dži majuče manajipaske semnipe, akala ritualja sikavena baro kotor sunnetesko. Sakova muslimani siklola sar čavoro thaj kerela sa o dživdipe adikharipa ano šero e Muhammede, a. s.

Ini kaj but moldikane vaš religiako dživdipe, činavdipe ritmi manuškane dživdipasko pondž drom ano dive kerela namazi, sa masek sakova berš uručlija, reslipa dži ko sakova kotororo barvalipasko prekal odova so musaj vaš hardžipe dživdipasko (zekati) thaj devipe kulminacia muslimajnenge personalno thaj kolektivno devlikanipe (hadž), islamjenge ritalja siolen limitirimo thanutnipe. Našti te ove po bare, te tiknarenpe jase te pharuvinenpe, soske sunneti sikavela ano olenge čačikano thaj precizno napja (*mekadir*). Odola savo olen

na kerena jase bistarena došale siton; odola save but kerena thaj nakhena samatrenda ano olengo keripe šaj nane došale sar anglune, ama palem siton došale. Kana pučlilo ka ovolo mi daj dženo po molikano te sine uručlija kotar sa berš thaj palikarelape pedo sa rat, Bičaldutno amboldingja: „Devel odova na hramingja (...). Me palikarava thaj sovava, adikharava uručli hava maro, kerava buti thaj bešava ano amalipe džuvlengo“. Uluvipa kotar „devlikane manuša“ aver religiengo, Muhammedi, a. s., na sine asketi savo negirinela lumia thaj te pasivirinolo poro truppo jase asketi savo butipe pere vakhtesko nakhela ano ruidjisaripe jase meditacia. Islamikane ritualja siton aktja palikaripaske thaj korkorodisciplinake thaj nane hačarime pedo nisavi improvizacia. Adžahar trubulo te dikholpe ini sasutno devlikanipe Muhammedesko, a. s.

Pana so na ali ma savo ikalipe, Bičaldutno praktikuinela te izoluinolpe thaj te gndinol kotar phari situacia manušikanipasko. Sa manuškane problemja zumavinena sine ole, *status quo* aver religijengo mukhela sine but odova vaš saveske but mangea, soske olenge garavutne, asketja, rašaja thaj rabijna olen kerde distorzia. Von but vakhti e manušen na inspirišinena thaj te miškoipinena pedo pouče resja. Numa, sakote ani lumia sine Devlikane simbolja, zumavipa pučlipe thaj zumavipa manuškano šero te nakholo dži poro Kerdutno. Devlikane sebe-pja andral korkoripe manušesko, ani lumia naturake thaj istoriake sine dikhlarde te sine kaj manušikanipe šaj te fulinol mirazutne stereotipja thaj te putarolo savakht restituaciao ispatibe faktjengo kotar lumia so kerdili.

Grupa sikhlojvengilo khelena programi sebeci matura ani škola Clara Muhammad, ani Filadelfija 1983.

Sa ano manuškani lumia – puranipe, avdisutnipe thaj avutnipe – thaj sa ani natura – Kham, Masek, čehreina, rukhja, dživutre, baro thaj tikno – phirela, dživdinela thaj merela Devlikane keripa. Pačavipe ko Devel nane religiako sa dži daj dženo na dikhela sa sar kerdutnipe, akti thaj gndipe Devlesko. Muhammedi, a. s., lumia dikhela pedo adžahar čhane thaj odova kerela sine pedo majšukar čhandipe. Bilaldutnipe e Muhammede a. s., pedo ulavdo čhandipe andoj ano kontakti e devlikane Kerdutnea. Devel sito Kerdutno Muhammedesko thaj sa so averipe, sar ini Rajo savo konstantno dikhlarela sa thaj vastaluinela olenca. Pedo sa, Devel sar Devel svemiresko trubul te pendžarolpe prekal Olesko keripe, te gndinelp kotar Vov prekal keripe ani natura thaj istoria, so ka pherol sakaski godi. Majdur, Ole trubul te kame, pačavine thaj te perave anglo Oleste, na numa te pačavine thaj te gndine kotar Oleste. Soske, odova so džidživdisardilo sar devlikano *ipso facto* halovelape sar normativno thaj imperativno. Te kame thaj te pačavine Devel thaj te perave anglo Oleste semninela džandipa kaj khuvea ano Olesko sevice, savi na semninela khanči potikno dži peste, aver thaj sa kerdimo te phane ani harmonikano sasutnipe savi pherela Olesko manglipe. A Olesko manglipe sito totaliteti materialno, utilitarno, moralno, religiako thaj estetikane moldipe. But olendar uč siton aktuelizirime (realizuime) ano kerdutnipe, a aver so ačhile te aktuelizirinol manuš.

Odova sito, atoska, vaš Muhammedi, a. s., sine semnipe *ibadeta* (devlikanosevice, pačavipe, kulti): te pendžare Devel prekal Oleske keripe, te pačavine kaj

Vov odova so sito – Devel, Jekhutno, pedo sa Apsolutno,

Duj misalja
indijaki
kaligrafija
kotar i hadisko
literatura.
Solduj
phenena:
„Ma savo ano
anav Devlesko
kerela džamija,
Devel oleske
ka lačarol kher
ano Dženeti.“
Upruno sito
ani džamija
savo dendoj
te kerolpe
Ruknuddin
Barbek
Šah (15.
šelberšutnipe)
ano Hatkoli,
Silhet,
Bangladeš.
Teluno kotar
džamija ano
Gauru, savo
lačargja
Šemsuddin
Jusuf Šah (15.
šelberšutnipe).

Savakhtunodživduno, Sabešutno – thaj te pherolpe Olesko manglipe. Nane odova diso so trubul te kerolpe ano jekh than jase ano jekh vakhti, a na ini ano aver. Odova sito stalno okupacia, buti savi nikana na ačhola ni agorisingola. Nanola kauza savo šaj sebeginela olesko bikeripe numa meripe. Dži sito dživdipe, sitoj ini akaja obligacia. Odoja sine Bičaldutneski fokusi. Keripa rituali, šaj sine te harnakarel vaš te mukhlarol odolen save kerde olea jase te lugarolpe te sine kaj sito korkoro thaj manglipe vaš kontemplacia. Numa, nikana na mukhla kontemplacia te aravol olesko manglipe vaš aver forme ibadeteske. Dikhla thaj šungja Devel kote kaj oleske sensorja dena karingope thaj sineto bičhinavdo ano manglipe te kerol odova so sito ano rami e Oleske manglipa.

Muhammedeske, a. s., manaibe sine nevi soj. Lumia pendžarela manaibe savi savakhtunipe džanela numa sar antipodi materialnipaske thaj vurminela kotar voj numa po škodripe korkori peske, lumiake thaj istoriake. Adžahar manaibe sikavena hinduizmi thaj budizmi. Adjažar sine ini kristijajnengo manaibe, savi anda peste integrišimi odoja aleksandriako helenizmi, e sa olake antagonizmenca prekal materia thaj lumia. Afirmacia dživdipaski, lumiaki thaj istoriaki sine bibaraštipasko e akale religienca. Odova šaj te ovol afirmirimo numa ano pagansko religie, ama on sine diso pobut kotar odova so ka ovol projektirimo pedonaturalno thaj mitologizirimo. Manušikanipe lungomanglipa vaš manaibe savo ka barištikarol dujen: religia savi afirmirinela dživdipe thaj lumia, ama etikanipa disciplinirinela olenge manglipe; save kerena afirmacia personalistikane molipe šužipaske, pačavipaske thaj fokusirimo, ama disciplinirinela olenge manglipa e čačikane napjenca ano ritualja thaj angažmanea ano keripe istoriako.

Dikhlaripe, pučlutnipe thaj meditiripe lela sine butipe Muhammedeski, a. s., energia poangle so iklilo Kur’ani. Odotar, sakova momenti oleske dživdipasko sine pačavipe Devlesko,

akti fokusiribasko ko Kerdutno, Rajo svemiresko. Sakova momenti sine aktivno afirmacia dživdipaski, rekonstrukcia kulturaki thaj civilizaciaki, modifikacia lumiaki ano Devlikano modeli. Palune duj dešutne berša oleske dživdipaske sineton savakhtuno mareba, savakhtuno tenzie pedo Devlikano drom. Ama, dživdipa ko Devlikano bešipe thaj butipe pedo Oleske imperativja, mareba thaj tenzie ovena bešipe thaj tehnipe – *sekine*, majmolikane kotar sa todine. Muhammed, a. s., sinole praksa te cidolpe ko poro Rajo thaj rodela *sekine* kana disave šeja nakhena bilače. Numa, odoja influenza Devleski nikana ole na inardoj kotar keripe ma savi buti savo sinola, ma prekal peste, familia, trujalipe jase majbibarikano kotar pere dženutne.

Muhammedi, a. s., sar akhardutno

Devlikano imperativi rodela Muhammedesta, a. s., te akharol manušen ko Devel. Legaripe ikalipasko lumiake ka ovol oleski majbarikani buti.³¹ Imperativi leparela kaj oleski obligacia na nakhela podur kotar mothovdipe, jase informiripe, leparipe thaj legaripe averengo. Sar akharipe ka nakhol, ka ovol sukcesi jase na, nane Olesko godaripe, uč Devlesko.³² Numa Vov anela pratsav, legarela jase ano hohavipe mukhela kaste Vov mangela.³³ Totalno palikardo, Muhammedi, a. s., mothavgja sa so oleske ikaldilo thaj bi našalibe vakhtesko akhargja ani nevi religia savenca šaj sine te khuvol ano kontakti. Jekh situacia kotar olesko bičaldutnipe ani nevi religia ani savi na akhargja jekhe

---

31 Kur'ani, 5:70, 102.

32 Kur'ani, 42:48, 10:99.

33 Kur'ani, 2:142; 10:25; 6:88; 22:16; 24:35.

korore manuše soske sine fokusirimo autoritativno manuša³⁴ na sine biksukcesi ano akharipe. Olesko fokusiripe autoriteta jekha-jekh sine akharipe ano islami. Došalipe sine ano pratsav kotar odova ko si semnikano ano odova momenti. Obligacia te akharol thaj bajo kotar kvaliteti sasavesko pačavipe nikana na mukhla Muhammedesko, a. s., manaipse. Sakoja situacia inarela sine ani šansa vaš misija. Personaliteti Bičaldutnesko sar *da'ije* jase „akhardutno Devlesko“ odotar imperativno kerela pi imaginacia muslimajngeni. Ano odoja rola, ano keripe thaj direktno vakheripe kotar savo sivdimo, sunneti konkretizingja vizia islameski sar majmolikano individualno kvaliteti thaj dživdipasko stili muslimajngengo.

Bičaldutno sine bandukanimo majsemnikane – čačikane čudipasko thaj zoralikano – banduko, kur'aneske lafutnipa. Zoralipe Kur'anesko te pherol godi sine baro *tremendum* (darikano aspekti Devlesko), miškoipasko *fascinatum* (fascinirimesko aspekti Devlesko) bi konkurenciako. Sar majučikani idea islameski, Bičaldutno oleske mukla te vakharol kotar islami ano sakoja situacia deiba adžahar akharipaske učikano zoralipe Devlikano avazi. Vaš odova Muhammedi, a. s., e Utbi Ibn Rebi'i-eske thaj njameske Kurejš, kana oleske dende kraljevina, love, barvalipe thaj saslaripe, adikhariba kaj adžahar ka ciden ole te ovol opipe mekajngeni religiake, aboldingja ajetjenca kotar Kur'ani. Odola ajetja na numa so cidinde dondipe kaj Muhammedi, a. s., rodela thagaripe jase barvalipe jase kaj sito nasvalo thaj kaj manglape saslaripe uč inarde e mekaneske emisare Rebi'u pedo islami. Vaš odola save halovena

Andrunipe džamijako kotar čik (phuv), Zaria, Nigerija

34 Kur'ani, 80:1–10.

arapjengi čhib, Kur'ani čačikane zoralikano. Fraza jase duj kotar oleste, sivde ano teksti vakheripasko jase ano eseji dena jagalipe kompoziciake, keripa ola dživdipaski thaj posavdutno. Muhammedsko, a. s., vakheripe majbut adikharela pedo Kur'ani thaj but var sito kerdo numa kotar kur'aneske ajetja.

Barikano-
phirutno
(hadžija)
sikhlola dova

Ini uzo kur'aneske citata, Muhammedsko, a. s., manuškano vakheribe sine elokventno. But var vakharela sar vov, vaš odova so bajrilo ano bešipe njamesko Sa'd bin Bekr, vakharela arpjengi čhib precizno thaj lafutno. Uče adikharla literarno elokvencia thaj phenela kaj „lilavnipasko lačharipe (ekspresia) fascinantno artistipe“. Vov čačikane but šukar thagurnela arapjenga čhibja thaj sine ani situacia olea te čhalavol ilo ašundesko thaj te

zumavinol olangi imaginacia. Uzo olesko personalno pačavipe ano Devel thaj Oleske kvalitetja thaj keripe thaj olesko jagalipe ano keripe misiako, Bičaldutneske sine anglodendutno te ovol kabilitno ano pheripe ko šero manušenge kotar čačipe. Oleske lafja siton, sar raportiranela Aiša, savakht sinolen čačikano napja kaj sine but lokhe te adikhare ko šero kana angluno drom šunea; khonik na čalavela manuškane ilo thaj vazdela adžahar emocie sar odova Muhammedi, a. s., kerela.

Muhammedi, a. s., putarela poro kan sakaske ko ole rodela. Šunela sine hasaiba, sikavipa simpatia, akhja fokusirime po odova so vakharela, čačikane interesimo. Kana sine avela vakhti te dol amboldipe, kerela sine odova direktno thaj bidujndipasko. Te sine kaj nadžanela amboldipe, phenela sine : „Devel džanela majšukar“. Te sine kaj pučipe sine kontroverzno, pherela sine o šero vakherdutnesko pačavipa ano principja pedo

savo bešela o problemi, principja save sine savakht religiake. Savo ko vakhardoj e Muhammedea, a. s., na numa kaj sine pherdo pačavipa ano olesko krisi pedo pučipe kotar vakharlape, uč ini pobuflje, ovela sine ini nevo vaš vakherdutno islamesko. Ini pana pobuder, odova ano totaliteti lela te kamol Bičaldutne thaj begenisinela olesko personaliteti. Adžahar sine ini oleske majbilače oponentjenca, e leparde Utbe Ibn Rebi'ea thaj Omer Ibn el-Hattaboea.

Palutno ikalgja harno, holjamo sebepi Bičaldutnesko „devlikanočungaripe“ opipe kurejšejnge develja thaj lela te rodol Muhammede, a. s., sar jekh drom odova savakht agorisinla. Odova olesko dromutnipe agorisalilo konvertiriba ano islami thaj vov ulo jekh kotar olenge majpačavutne arakhadutne. Kur'ani thaj Muhammedesko akharipe phagla avazi paganizmesko ko Omeri thaj pharuvinde avazea ko islami. Muhammedeski, a. s., misia sine idealno materializuipe Devlikano imperativi: *Diskutin olenca odolea so sito majlače (...). Inar šukaripa pedo bilačipe, palem toro biamalutno ka ovol pašutno amal.*³⁵

Bičaldutno, mothavipa para misiako, lela baro riziko. Anglune berša ani Meka ande darikane reakcie. Mekelije prasavde ole thaj oleske amala. Fulinde ole thaj bokotirinde sa olesko njamo, sajekh siton mi muslimajna ja na. Muhammed, a. s., nakhla vaš akharipe ani Taifi, ama sine atakujalo barenca thaj tradisalo, paše čalavdisalo. Bisuksesi olesko pharo alo, palem palikariba thaj pačhavipa rodingja Devle. Pedo drom akharipasko, Muhaammedi, a. s., na gravela ni peste ni peren amalen. Olesko entuzijazmi kaj pozitivno amboldinela pedo sakova akharipe vaš daj kaske te sikavolpe islami sine akaboka kaj biamala džande te labarinen sar čhandipe marebasko opipe islami thaj vaš mudaripe oleske dženengo. Jekh drom bičalgja šov pere amala ko njamo Huzejl ano Hidžazu pedo rodipe njamesko. Ano thaj er-Redži', džanutne njamoske malavdinde

35 Kur'ani, 16:125; 41:34.

muslimajnen, mudarde štare, a duje džene bikinde ani Meka. Thaj von adžahar mudardile. Bičalgja jekh grupa pere majkamlen amala, talo uluvipe Ebu Bera'a Amira Ibn Malika, kaj njamo Nedžda sikhavena islami. Ko hanihg Ma'una, dženuitne njamoske Benu Amir kerde atako thaj mudare olen. Jekh muslimani, savo sina maškhar trupja mulenge thaj vaš kaske adžahar gndinde kaj sito mulo, ačhilo dživdo thaj mothavgja kotar keripe.

*Kašharandlo
ano
tradicionalno
kher ani
Saudijsko
Arabija*

Vaš piri misija, Muhammedi, a. s., sadajekh sine gatisarimo te jertisarol. Jertisaringja sa Mekelijenge – ano odova ini odolenge save oleske sina majbut opipe – thaj akhargja te pašoven ani nevi religia ini odova ano vakhti oleske majbare vidžaja. Adeti rodela kaj on te kerenpe robja thaj te lelpe sa mangin, ama vaš Muhammedeske, a. s., pouče interesja misiake sine anglune thaj palune. Pedo sar ano čhandipe, na mangla te mudarol Abdullaha Ibn Ubejja, savo lela ole pi prasav thaj hovagja ole, kergja ihaneti opipe islamikani raštra thaj ani sakoja situacia marelape opipe miškope. Kana Ibn Ubejjovesko čhavo, lošardo thaj lojalno muslimani, šungja kaj Bičaldutno kerela davia oleske dade, rodingja vov te kerol sankcia, sar ko oleste na zumavinela manglipe vaš revaši te sine daj aver kerela odova. Kana Ibn Ubejji mulo (naturako meripe), Bičaldutno dengja meribaske šeja, legagja oleski dženezaza, parungja ole, phergja šero oleske čhavesko thaj saren sine ispatja odole keribaske kaj propagiripe religiako šaj thaj trubul te phagare sa gndipe pedo revanši. Palo vidžaji ano Hunejnu (8/630), Mekelijenge pelo po baro kotar kotar marebako astaripe; kana Medinelije kerde rovipe, Bičaldutno dengja peste sar kompenzacia, phenipa: „Na

sijen mi po bahtale so Mekelije nakhena e matrialno šejenca a tumen e Devlikane bičaldutneja?³⁶

Muhammedi, a. s., sikhavgja sakole muslimane te ovol ano sevice islamesko thaj šukhar olen sikhavgja. Ma sine po učo ja po teluno pašloipe, odola savo kerena šukhar imitirinena pere bučaldutne. Muslimajna konstantno pedo molikano čhandipe sikavena islami. Odova sito jekh kotor sebepi normativno karakteri phendipasko, a jekh

Mareba opipe jeretikja, 10-12/632-634.

kotor sebepi Bičaldutnesko sikhavipe. Dža'fer Ibn Ebi Talibi andilo anglo abesinijesko thagar Negusa te amboldinol pedo disavenenge davije thaj rodipe kaj vov thaj disave muslimajna save našte te oven inarde. Dža'feri islami šukhar sikhavgja thaj adžahar ano jekh vakhti lela thagareske simpatije.

O, thagarea, amen sinam ani situacia bidžandipaski thaj bimoraleski, sinamen idolja, hasa mulikane masa, kera sine aver-aver bimoralno bukja (...) Zorale maškhar amende eksploatišinena odolen sanen. Atoska amenge Devel bičalgja Bičaldutne. Akhargja amen ta na kera idoli khanikaste numa Devel, te vakhara čačipe, te adikhara lafi, te ažutina familia thaj komšije (...) te cidahape kotar averkamibe thaj hohavne te ispatuina (...) Pačhavinagam thaj lelam olesko drom (...) Mekelije lele te inarenamen thaj čhivde amen pedo dukhavipe. Vaš odoleske alam akate (...) A kana vakhara kotar Isusi, amaro Bičaldutno angja amenge kotar oleske ikaldipe.

36 Ibn Ishak, *Sira*, I, rig. 223-224.

Akate Dža' feri gilavgja ajetja kotar sura Merjem, save šukhar sine olenge kanenge sar lači melodia. Negus thaj rašaja sine čhalavde dži asvaja thaj hale so kaj nikana na ka inaren muslijanen jase te maltretirinen.³⁷

Muhammedi, a. s., sar familiako manuš

Muhammedi, a. s., sinole 25 berš kana daj dženo angluno drom kergja sugestia kaj trubul te prandingol. Vov sine čorolikano thaj adikharela ole adžo Ebu Talib. Terne majbut sine nakhna ano odole vakhtune kafane thaj flertuinena džuvlenca so odote kerena buti. Ama na ini Muhammedi! Vov sine legarela barikano thaj šužo dživdipe. Na džanela sine vaš bičhamjaluko terenengo thaj bimorali manušengo ani Meka. Palune duj berš anglo prandipe, Muhammedi, a. s., sine pi buti ki Hatidža, phivli savi kerela sine kinibe-biknibe. But sine šukhar kerela ano olako interesi thaj interesi Mejseresko, olake lungo vakhti pačavimo kandino. Akava sine nakhela po droma vaš piri bukjakodendutni e Muhammedea, a.s..Vaš suksezi sine therdino sar ini Muhammedi;numa Mejsere dela sine anglipe Muhammedeske, informišiba Hatidžake kaj vaš suskseszi therdimo numa vov.

Fakti kaj khonik nane vakhardoj Muhammedeske kotar prandipe sikavela kaj prandipe na sine olesko ko šero. Odova mothavela olesko čudipe kana Nefisa bint Munja, Hatidžaki amalin, sugerišingja kaj voj, te sine kaj vov mukhela, šaj te mangol Hatidžako vast, e sa pokime hardžipa bijavesko. Vov sine lošalo thaj prandisalo e Hatidža. Hatidža bijangja Muhammedeske, a.

---

37 Muhammed Husejn Hejkel, *The Life of Muhammad*, trans. I. R. al Faruqi (Indianapolis: American Trust Publications, 1396/1976, poglavlje 26, rig. 429-442.

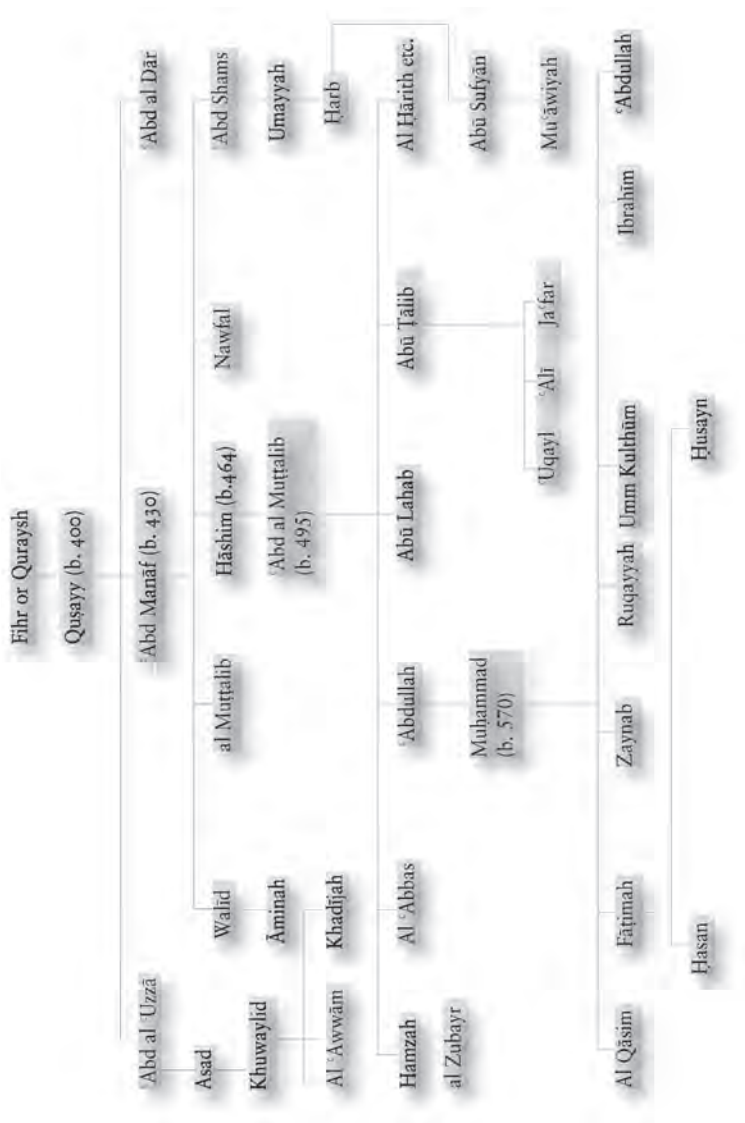
s., sa čhavoren numa jekhe čhave. Čhaj Fatima, savi prandisali vaš pobufla familiake dženeske, Alijaske, thaj bijangja oleske jekhune niporjen, Hasano thaj Husejino, jekhuni pobut olesta dživdingja. Duj Bičaldutneske čhave, Kasim thaj Tahir, mule sar čhavore. Trin čhaja, Zejneb, Rukajja thaj Umm Kulsum sine prandime thaj so trin mule, bi bijanipa čhavoren, poangle 8/630 .³⁸ Ano berš 9/631. bijandilo oleske pana jekh čhavo, Ibrahim, kotar romnji Egipčanka po anav Merjem. Ini vov mulo sar čhavoro. Hatidža ačhili jekhuni Bičaldutneski romnji dži sine dživdi. Olengo prandipe sine dži olako meripe angluno berš anglo Hidžara/621. n.e. Ano odova periodi kerdilo but moldikane keripe ano dživdipe Muhammedesko, a.s. Sine odova čačikano bahtalo dživdipe vaš soldujdženenge.

Hatidžako barvalipe kuphartajngja Muhammede, a. s., kotar pharipe vaš egzistencia. Mukhla ole kotar matrialno bako vaš peske thaj familiake thaj dengja olesko tehnipe savo musaj vaš gndisaripaske; ano vakhti jekhe kotar olendar lela angluni ikalipe. Kana ali angluno ikalipe, gndingja kaj sito nasvalo jase opsesimo disoa. Našti te pačavinol ano odova so meleko phendja – kaj ka ovol bičaldutno. Hatidža dengjadumo thaj zorakargja, insprišingja, ažutingja te astarol stabilipe ano peste vaš adžahar empiria. Kana palem ale vizie, Hatidža rodingja pana daj verifikacia „Rodingja Vereki Ibn Nevfelu, pere durutne familiako dženo, pendžardo pedo religiako džandipa thaj godaripe. Kana šungja raporti, Vereka čhingargja: “Geja man Odole ano savesko vast mo ilo, Muhammedi sito bičaldutno akale themesko. Baro manaj savo avela sine Musaske akana alo oleske. Musaj te ovol zoralo!” Hatidža sigurno zoralilo; ama, sine odova but baro pharipe save akana musaj te akarol sar romnji vareko ko sito Devlesko bičaldutno. Muhammedi, a.s. but kamloj pa romnja. Sikavela olake sa pačiv thaj kamlipe. Rungja kana muli thaj leparela Hatidža ani sakoja situacia. Palem oleski majterni

---

38 Ibn Ishak, *Sira*, II, rig. 348–357.

romnji Aiša phengja: „Ni peda kaske na simaj po keskani kobor pi Hatidža, ini kaj durutno sine muli“.

Bičaldutneski genealogia (familiako rukh)

Ini kaj Bičaldutno prandisalo ofto fera palo Hatidžako meripe, numa jekhe prandipa phandoj kupatni ano pherdo gndipe lafesko. Sine odova kupatno e Aiša, čaj oleske majpaše amal Ebu Bekri. Aver prandipe sine kotar politikane thaj amalikane sebebja. Bilačdutno ando olende khuvela vaš te dol misal neve moldikanipe savo islami sikavela. Odova amenge ka ilustrinol disave misajlenca. Zejneb bint Džahš, para kotar piri bufljardi familia sava but šukar phendžarela, prandikargja vaš Zejd Ibn Hariseske, Hatidžako robi savo vov mukhlargja. Olengo nakonzistipe kerdo te oven bibahtale thaj kupatni aravdili. Odova sine dujrigutni tragedia, soske pedo arapjenge adetja phivlji džuvlji daj robeski ovela fuljimi kotar amalipe, bi šajipe te prandigol. Ini kaj islami čingja odova adeti, nijekh muslimani na mangla te prandigol ola, ini uzo odova so sinetoj terni. Te anglunisarol olako statusi thaj Arapjen te sikavol lekcia opipe amalikane ulavdipe, Muhammedi, a. s., prandisale ola. Hafsa sine čaj Omer Ibn el-Hattabeski, paše Bičaldutnesko amal thaj ačhili phivlji. Sine ano phere sarandutne berša thaj sine čoroli. Dat olako sine pana počorolo. Dengja ola disave amalenge thaj pendžardutnenge ama saren sine inčarde. Sinole hor bajo so oleski čaj bidikhipasko thaj biuluvipasko thaj so šaj te khuvol ano problemja. Vaš soldujenge te dol dumo thaj te sikavol muslimajnen kaj musaj te den uluvipe korkoroadikhardutne džuvljenge, poulavdipe, phivlence Bičaldutno prandisalo ola.

Sevda sine muslimanka thaj romnji Sekran Ibn Amreski, jekh kotar anglune muslimajna. Bičaldutne olen prandigargja kana Sevda lela islami. Musaj te našol kotar familia tana kerelpe majbilači badla. Vipal sine ini olake romea. Bičaldutno dengja direkcija te nakhlen ani Abesinija. Po inaripe Sekrani mulo. Sevda šaj te alosarol ja te ačhol ani mahala jase te inarolpe ki familia pedo olengi majbilači badla. Muhammedi, a. s., musaj olake te dol uluvipe thaj te pačavinel aver pere dženutnen kaj olenge familie nakhla oven mukhlutne pedo manglape biamalengo te sine kaj merena ano konfliktja save sine kerenape.

Tabela 6.2. Hronologia Bičaldutneske dživdipaske thaj keripaske

570. n. e.	Ebrehinesko bisuksesko atako pi Meku, „berš filesko“ Meripe Bičaldutnesko dadesko, Abdullahi Bijandipe Muhammedesko, a. s. (20. augusti)
570–575.	Halima bajakarela Muhammeda, a. s., vov bešela ko Benu Sa'da Perziako okupacia Jemeneski Tradipe abesinijake kristijajnengo (kotar Jemeni)
575 –	Tradipe kristijajnengo amo Jemeni kotar rig jahudiengo krali Zu Nuvasa
575–597.	Perzijancja thagarinena Jemenea
576.	Meripe Bičaldutneska dajako Amina
578.	Meripe Bičaldutnesko babo Abdul-Muttaliba Bajo kotar oleske lela amidža Ebu Talib
580–590.	Harpi Fidžar
582.	Muhammedesko, a. s., angluno dromutnipe ani Sirija thaj malavdipe e Behirom
586.	Butipe ki Hatidža
595.	Muhammedesko, a. s., dijto dromutnipe ani Sirija Prandipe Hatidža
605.	Muhammed, a. s., ažutinela ano palem lačaripe Kaba
610.	Leipe bičaldutnipasko (juni). Leipe ikalipe Kur'anesko Hatidža, Alija thaj Ebu Bekr, akale rndoa, lena islami
613.	Lelape publikako mothovdipe islamesko Konfiliti e Mekelijenca
615.	Hamza lela islami Angluno egzodusi muslimajnengo ani Abesinija Omer lela islami
617.	Sasutno bojkoti Benu Hašima Inaripe anglune muhadžirengo

619.	Meripe Ebu Talibasko thaj Hatidžako Muhamed, a. s., rodelauluvice njamoske thaj sikhavela kotar islami ano Taifa
620.	Vaš vastunipe e Aiša Anglune konvertistja ano islami kotar jesribenge najmo Evs thaj Hazredž
621.	Anluno malavdipe ano Akabi Isra' thaj Mi'radž (račako dromutnipe thaj vazdipe ani havaja)
622.	Dujto malavdipe ano Akaba Zumavipe Mekelijengo te mudaren Muhammede, a. s. 16. jula – Hidžra, Bičaldutnesko nakhibeano Jesrib, ačem akhardo Diz Devlikane bičaldutnesko (Medinetun-nebijj)
1. pi H./622. n. e.	Bičaldutno kerela thaj poro kher Formirinela islamikano phralipe sar nevo amalikano rndipe Bičaldutno formirinela angluni islamikani raštra Medinaki deklaracija Muhammed, a. s., prandingola e Aiša Čhivdilo akharipe po namazi – ezan Abdullah Ibn Selam lela islami Jahudije zumavinde te ruminen ekhipe Evs thaj Hazredža
1/623.	Hamzinesko invazia opipe Mekelije ano pašipe Jenbu'a Invazia pedo el-Harrar
2/623.	Invazia pedo Veddan, Buvat i 'Ušejru Incidenti Finhas
2/624.	Čhinavipe Kabe ani Meki sar kible – drom inaribasko ano namazi Mareba ani Bedru – angluni muslimajnengi vidžai Invazia pedo Benu Kajnuka'
3/624.	Invazia pedo Benu Sulejm, Zu 'Ammar thaj el-Kareda

3/625.	Prandipe Hafsa, phivlji, čaj e Omera Ibn el-Hattaba
4/625.	Invazia ano Hamra el-Esed, er-Redži' thaj Benu Nadir Prandipe Alijasko thaj Fatimako Avrijalčhudinipe opipe islami ko bunari Ma'una
4/626.	Mareba ano Uhudi; Hamzesko meripe
5/626.	Angluni invazia ano Devmet el-džendel
5/627.	Invazia pedo el-Murejsi' Krisi opipe Aiša Merba ano Hendeko Invazia ano Benu Kurejza
6/628.	Dujto invazia pedo Devmet el-Džendel Invazia ano Fedek Invazia ano Hajber Tehnipe e Meka ano Hudejbiji Bičaldutno bičalela emisaren ko pašutne thagarja
7/629.	Muslimajna ikalde umru Halid Ibn el-Velid thaj Amr Ibn el-As lena islami
8/629.	Mudaripe muslimanenge misionarja ano than Zatuttalh
8/630.	Astaripe Mekako Mekelije lena islami Aravipe kipjengo thaj šužaripe Kabako Vakheripe arapjenge njamo ano Hidžazi Invazia ano Hevazin i Hunejn
9/631.	Angluno hadži (legarela Ebu Bekr)
10/631.	Kristijajnengo emisarluko kotar Nedžraniano Jemeni sine ani Medina, kristijajna lelife sar konstitutivno elementi ani islamikani raštra Berš emisarlukengo: arapjenge njamo lena islami thaj sikavena lojalnipei

10/632.	Meripe Muhammedesko, a. s., čhavesko Ibrahim Bičaldutnesko paluno hadž Agorisipe ikalipe Kur'anesko
11/632.	Bičaldutnesko meripe Invazia ano Mu'tu

Džuvejrija sine čhaj Hariseski, šerutno njamesko Benu Mustalik. Sine phivlji thaj phandutni ani mareba savo olako njamo legarela opipe muslimajna. Bičaldutno lela ola sar poro kotor marebasko mangin, mukhlargja ola kotar pačavipe prekal olako dad thaj dengja bahami vaš prandipe. Dad mukhla alosaripe olake, a voj angja pratsav vaš islami thaj prandipe vaš Muhammedeske, a. s. Adjahar garavdilo olako barikanipe. Aktivno sine maškar poro njamo thaj saren olen konvertingja ano islami disave maseka palo prandipe.

Akaja thaj aver džuvlja vazdime ano prandipe e Muhammedea, a. s., po stepeni „daja pačavutnengi“. Sakoja olenda sinola semni rola ano formatiribe periodi islamesko thaj resla amalikana koheziake neve amalipasko. Todinipa phurane njameske relacie bilegitimno ano nevo univerzalistikano *ummeti*, Muhammedi, a. s., labaringja sakova aver kohezivno elementi te konsolidirino amalipe savo kerelape. Barikanipe džendunipasko ko Bičaldutnesko kher jase phandipe olea prekal prandipe sine kotor bara reformake savo islami čhivgja ani relacia rom – džuvlji. Anglo islami džuvlja olake daj/dad adikharena sar tarzalipe familiake barikanipaske thaj semni akaboka kaj ano čhajoripe šaj dživdi te parunen. Sar bari čhaj, sinetoj seksualno objekti savo šaj te bikinolpe, te kinolpe jase te lolpe ano mirazi. Kotar akaja pozicia inferioripaski thaj juridikako bikabulitnipe, islami vazdingja džuvlja pedo zoralo pašloipe ani familia thaj amalipe. Bi dikhipa pedo prandipasko statusi, šaj te ovel ola mangin, te bikinol, te kinol thaj te ovol mirazluko. Ulitaj juridikani persona savesko prandipaski khupatni bišajutno biolako manglipe thaj

dendilo olake hakaj te ulavolpe kotar murš kana si sebebipja vaš odova. Sa religiake bukja thaj beneficie jekha-jekh siton pedo murš thaj džuvlji. Palem so prandipasko hovavipe thaj bimorali pedo islami jekh kotar bare došalipe, islami uluvinela džuvlja thaj dela drom opipe sasoske so šaj te legarola ano bangodrom. Cidingja džuvla kotar obligacia te kazajnoj vaš dživdipe, devipa obligacia olenge muršikane dženenge ola te adikharen. Majdur hramingja kaj ano sakoja situacia džuvljake trubul te perol akaboka kobor sine voj manglape te dol thaj odova sadajekh pedo lačo thaj barikano čhandipe.

Andrunipe
Sulejmanija
džamijea ano
Istanbuli,
1569-1575.

Sa akala kanuneske reforme sineton radikalno ano poro vakhti thaj pana sadajekh siton radikalno ano baro kotor lumiako. Muhammedi, a. s., thaj olesko kherutnipe sineton pilta odole reformjengi, deipa olake nevi etika. Oleske džuvlja ispatuinde kaj oleske hačaripe prekal olen nikana na tiknardile thaj kaj sadajekh malavdinelape hasaba ko muj. Von, vaš odova, olesko kher kerde than tehnipasko thaj čhalardipasko. Sar Bičaldutno thaj šerutno raštrako,

na adikarela sine kaj sito talo barikanipe te lol kotor ano sakodivutne khereske bukja. Pe opipe, kergja te adikaren ole peske jekha-jekh. Jekh drom olenda sine akaboka zorali te phenol: „Šukar, toro rndo sito te vakhare, ama, ruidjinav tut, vakhar numa čačiipe.“ Akaja sugestia holargja olake dade Omere, savo odote sine, palem kergja zoralo mahri vaš olako bilačo avazi. Muhammedi, a. s., hamisalilo pheniba: „Na čhingargjam tute vaš odola.“ Bičaldutno but vakhti nakhla pere čhavenca thaj niporenca. Jekh drom lungargja sedžda vaš tana cidol nipore, savo odova pašloipe dikhla sar uštibe po dumo. Dela turvinutnipe pere dženutnenge te oven šukar prekal pere familie, pheniba kaj „sigurno majšukar maškar tumen siton

odola save siton majšukar prekal pere familie“. Kazanipe thaj adikharipe familiako anavgja ibadetea thaj vazdingja olesko molipe pedo niveli šehidesko meripe. Kurʼani davijutnela asketizmi (57:27), a Bičaldutno vakharela: „Prandipaski kupatni moro sunneti.“ Inicirinela terne muslimajnen te khuven ano prandipe, but var materijalno lela kotor ano hardžipe biavesko (mehra) jase fuliba pedo adekvatno moldipe. Kurʼani kerela davia mudarengo čhavorengo, ma odova kotar daraipe vaš barikanipe familiako jase kotar daraipe kotar čorolipe. Bičaldutno zumavingja muslimajnen pedo nataliteti, vakheripa: „Allahi ka lol bajo pa peste vaš olenge“, a olengo gendo familiako „kerela čalardipe Devleske thaj Oleske Bičaldutneske“.

El-Evza'i (mulo 158/774) sine fundatori juridikana skolako pendžardi talo olesko anav. Butipe Siriako, Libanesko, Jordanesko thaj Palestinako perela sine oleska skolake kotar 134. dži 300. berš pi H. Leipa kotar 150. berš, Ebu Zer'a čhivela šafi'ijsku skola; odoja Ibn Hanbeleski lela te buflarolpe 250. berš pi H. Avadive sa teritoria majbut perela hanefiaka skolake, savi palem so okupiringja Irako kotar 100. berš, lela te buljarolpe ani Siria 150. berš, uzo disperzivno sunije hanbelije thaj šafije. Semne minoritetja (Druzi, duodecimalno ši'ije jase isna 'ašerije, eftaimanneske ši'ije jase isma'ilije) kerdile ano vakhti fatimiako thagaripe thaj siton ini avdive. Buflardi Špania sine hanefijeski dži ko 200. berš pi H. Malikijska skola uli dominantno dži 250. thaj sinetoj bi konkurencia dži agor muslimajnengo thagarutnipe ani odoja phuv (898/1492). India majbut hanefijska. Potikne ši'ijske minoritetja (majbut isma'ilije) ačhovena ano teritoria trujal Bombaji.

Akava baro akcenti pedo musajipe thaj moldikanipe familiako khuvelape e aravipa njamosko thaj lojalipe thaj obligacia prekal leste, savo islami kergja. Jekhto, familia sitoj naturalno šeja. Formirimi pedo ratesko njamope, voj jatorinil hačaripe kamibaske, pačavipaske thaj bajoske save našti te phagenpe bi phagipe manuškane personaliteti. Vaš odova islami pačavinela thaj phanela kanunea. Dujto, regulišiba mirazluko thaj

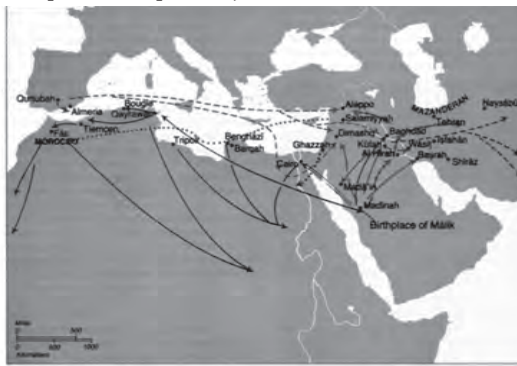

Kanuni thaj jurisprudencia, 201-350/816-963.

adikharipe, islami resela familiake te egzistirinol thaj te anglunisarol ano poro bufljardo forma, adžahar kaj trin generacie šaj te dživdinen kupate thaj han maro kotar vipal kužina. Trito, baro gendo na mukhela te kerolpe ulavdipe maškhar generacie thaj ažutinela procesja socializaciake thaj akulturacia dženengi. Štarto, islami resla ano ma savo kherutnipe but aver aver manglipe thaj temperamentja adžahar kaj džene šaj te pheraven jekh avereste, a odova ini disciplinirangja sar vaš jekhenge

adaptirinenape manglipaske ko averenge.

Avri familiata si numa univerzalno ummet, palem so islami ulavjape e njamoja thaj olenge institucienca. Ummet sine univerzalno kupatni thaj univerzalno raštra. Sine odova putardo thaj egalitarno amalipe saveske pere mangipa šaj te amalisarolpe ma savo individua jase grupa. Vaš ulavipe kotar lumiake imperie save bešena po zoralipe thaj save kerdile te labarinen robjen

Kanuni thaj jurisprudencia: bufljaripe juridikane škole

thaj uškvavdo dizutnipe ano mištipe tikno gendo elitako, ummeti sine biklasako. Konekcia savi sine kedelolen sine racionalno, fundome pedo konsenzusi save džene ulavena phande vizija islameski. Voj sitoj phandi kotar edukuibe pedo fundo odola viziajako thaj sikhloviipe ani olaki labaripe ano lokalno thaj univerzalno niveli. Familiake konekcie, kotar dujto rig, akharipe ratesko savo pedo manuša kerla influencia mangle - na mangle, bi dikhibi pedo olengo etikako thaj racionalno pekipe. Sar na kja voj šaj te vazdolpe pedo racionalno niveli thaj akharel disave kotar majbarikane thaj etikake majučutne semnipe savo manuš ani situacia te resol. Na negirina kaj ini bi akaja racionalnipe familiaki konekcia musajutni thaj univerzalno, vaš ulavipe kotar „ummetsko“, savi numa astardutni thaj racionalno.

Muhammedi, a. s., sar lideri

Šaj majsemno kvaliteti lideresko sito kaj ano činadutni situacia halovela sa faktorjen thaj te lol pedo čakikano čhane, te anol pratsav ano rami e manglutne resoa, te dikhlarol majšukhar strategija keripaski, thaj odolen save siton khuvde ano odva te pherol olengo šero ano čačiipe sasutno šemako thaj te inicirinol te mangel majbut so siton ani situacia. Muhammedi, a. s., sinole akava kabilutnipe ano majuči forma. Ini tana ovol islami, vov sine majkabilutno raštruno savo Meka džanela. Islami dengja poro dikhipe pi lumia sar nevo reso thaj gabariti lideripasko bufljargja ani lumija.

Jekh keripe kotar angluno sunneti ispatuina kotar kvaliteti odole lideripasko. Kana Mekelije lačarde Kaba palo barepajna save rumingja olake stene, šerutne khuvde ano konflikti savo ka ovelole pačiv te čhivol bar ani kiši. Sine odova Kalo bar

save von pačavinde generacienca. Palem so sa šerutne sine odote, lelili, ama uzo daripe, sugestia Ebu Umejjesko kaj te len arbitraža anglunesko savo avela ano lačardimaskothan. Kana konstatuisalo kaj odova sine Muhammedi, a. s. von sine pačavde kaj oleski pratsav ka ovol bi anglokrisipe prekal ma kaske. Palem so dendilo oleske akaja buti, Muhammedi, a. s. angja pratsav te čhivol Kalo bar ano pohtan, savo sa šerutne kupade ka vazden thaj ka anen bar ano olesko than. Sa šerutne sine čaljarde thaj hačarde kaj sinolen pačavipe ano savi khonik aver na naxhlale. Saren sine hor naisarime e Muhammedeske, savo tardžalipaski situacia inargja ani lošalipaski.

Muhammedi, a. s., ano vipal čhandipe dikhlardilo kana alo ani Medina. Muslimajna kamlipa adžukhardele. Sako mangela te ovelola pačiv te dostuinol ano poro kher a njamoske šerutne ano odova maškhar peste marenape. Bičaldutno na mangla te anol pratsav kotar odova, uč ačhilo odote kote ačhili oleski deva. Palo phiribe medinake mahalenca, deva ačhili ano placi savo sine perela Sehlueske thaj Suhejleske, čhave Amraske. Bičaldutno pokingja vaš odova placi thaj odote lačhargja džamija.

Ini sar so na favorizuinela daj šerutne jase kotor amalipasko pedo aver, Muhammedi, a. s., sadajekh dikhlarela kaj vaš peske na rodela daj privilegia. Adikharela peste jekha jekh maškar jekha jekhutne. Kana sina ano jekh kampanja thaj kana alo vakhti vaš habaske, oleske amala phende kaj ka gatisaren habe. Ulavde but maškhar peste thaj Bičaldutneske na mukhle khanči. Dikhlaripa kaj ačhavde kedipe kaštengo vaš jagh – majpharo thaj bikamli buti – vov phendja: „A me ka kedav kašta“. Maškhar potelutne, olesko pašloipe sine adžahar kaj šefi sadajekh trubul te ovol barikano olenge kamipaske thaj respektuibe. Odova phengja ano hadisi savo sito: „Ruidjisaripe imamesko (lideresko) save manuša nakamena nane lulutno ko Devel“; „Savo god lela legaripe manušengo opipe olengo manglipe, olesko ruidjisaripe našti nikana te vazdolpe pedo olenge kana“. Olesko bičaldutnipe

thaj statusi šerutno raštrako na mukhle averenca te ovol sar jekha jekh peske. Vov sine odova savo sikhavgja muslimajnen kaj olenge kandine thaj robja hana maro ano vipal sofra e averenca, te den olenge vipal šeja, te akharenolen „čhavea“ anothan „kandino“ jase „robi“, a kaj von akharena olen „amidža“ anothan „rajo“. Disavo merkanti, save Muhammedi, a.s., uluvinela, jekh dive ano čulani lela olesko vast thaj čumingja. Bičaldutno cidingja po vast thaj phengja: „Odova Persijancja kerena pere kraljenge. Me na sim krali, a tumen na sijem Persijanacja.“ Vipal adžahar, kana muslimajna haninde hendekja ano thana ano savo Medina sine talo biamalipasko grastjengo atako, vov insitiringja pere vastenca te ažutino. Lunge anglo bičaldutnipe, akava olesko kvaliteti sine sebepi kaj amala thaj pendžardutne kamena. Zejd sine robi savo andilo ani Meka te ovo bikimo. Hatidža kingja ole thaj dengja Muhammedeske, savo ole mukhlargja thaj lela vaš pere ažutnoske. Sig Zejdesko dad alo te kinel ole; arakhipa kaj sito vestimo, rodingja te legarol ole khere. Muhammedi, a.s., mukhla te alosarol mangela te ačhol jase te inarolpe khere thaj familiake, ama Zejd alosargja te ačhol oleja.

Vaš poro siguripe ani Meka, Muhammedi, a.s., dejatinelape pedo njamesko pašutnipe thaj phandipe. Olesko njamo, Benu Hašim, uluvinela sine ole sukseseja but berša kotar ačhipe ki Meka. Odova uluvipe na sine bi poro timin ano čungaripe thaj hajgaripe, atakja thaj amalikano thaj ekonomikano bojkoti. Mekako opipe lela phaka dži muslimajna sine hari gendune thaj sane. Sig situacia uli kritikani. Muhammedesko, a.

*Andrunipe
Sat Gumbad
džamija,
Bagerhat,
Bangladeš,
trujal 1459.*

s., njmaesko šerutno musaj te pučhelole te mukhol pri misija. Bičaldutno odova fulingja, garatuingja poro dživdipa kaj maerba ka anol dži po agor. Ini kaj amidža dengjadumo Muhammedeske thaj fulingja mekanako ultimatumi, Muhammedi, a. s., džangja kaj vakhti pratsavako paše thaj Benu Hašim nane džibajrile te oven te oven ano koflikti sa Mekelijenge save kedisale opipe olende sebepi olesko. Anglodikhlaripe adžahar dinamika situaciako zumavingja te khuvol ano kontraktja thaj te kerol duj, jekh pala jekhaste, e muslimajnenca Medinake. Adžahar šaj te prminol njamoske konekcije, te sine kaj Benu Hašim cidela devipedumo thaj te zorakarol pere zoralipe opipe Mekelije muslimajnenca kotar Medina. Olesko anglodikhlaripe anočačipe sine čačo, a oleski strategija anovakhti. Solduj sine semne komponente oleske lideripaske. Palo avipe ani Medina, ano nilaj 622. berš Muhammedi, a. s., baraštingja duj šerutne njamo ani diz thaj kedingja olen vaš te formirinol angluni islamikani raštra. Olenge bihalovipe thaj konfliktja sine tradicionalno. Vov bikamipe prmingja pačavipa, kamipa thaj respektuiba, čhudipe bajoipa, ulavdipe kedutnipa. Palem pašargja Medinelijen (ensarijen, ažutnen) e Mekelijenca (muhadžirima), save ale ani Medina boše vastenca. Sakova kher ani Medina amboldingja pedo akharipe, putaripa poro ilo personake jase familiake kotar Meka. Sine odova angluno drom kaj šerutne thaj aristokratja, plebejcja thaj robja, baravale thaj čorole, dizutne thaj strancja kedenape te formirinen nevo amalipe, ano savo religiake konekcije gečerinenena ulavdipe pedo bijandipe thaj istoria, kote religiako džendunipe peske kerela organikano amalipasko-ekonomikano, politikano thaj askeriako jekhipe. Jekhipe na sine limitirimo pedo muslimajna. Muhammedi, a. s., phergja šero Jahudijengo te amalisarenpe thaj von ule pherdojuridikane džene neve amalikane režimesko. Ini maškhar olende sine andrune ulavdipe, sar ini maškhar medinake Arapja thaj muslimajna. Von sine kljentja duje dominatno njamo, Evsa thaj Hazredža

thaj sine olenca ano odova ini sa olenge konfliktja thaj marebe. Muhammedesko, a. s., lideripe sine basandune zoralo kaj olen saren kupate andoj talo vipal čhat thaj te konektirinen ano angluno ekumenako pluralistikano amalipe. Te formalizuinol khedutnipe thaj te registrinol halovipe, Muhammedi, a. s., diktiringja Medinaki deklaracia – angluno hramimo ačhimos ani manušikani istoria. Todinipa akale ačhimos semningja keripe angluna islamikana raštra, angluno multireligiako lumiako režimi.³⁹

Muhammedi, a. s., sa akava astargja para godaripa thaj zoralipe te pačavinolpe oleske. Na sinole nisavo zoarlike daj kaske te thardžal. Šukhar džanla kaj kedipe savo sa oleske dženen nane ano pherdipe mangle našti te egzistirinol, sar so thagar save them na mangela nikana našti te ovol kabilutno. Nevo amalipe sine bazirimo pe šuri (konsultacia godaripaske individue vaš astaripe konsenzusi, sar odova mothavdilo ano Kur’ani, 42:38.) sar ini pedo disave gendune principja save lungarile te labarinenpe sar norme politikane aktivipaske kotar muslimanikani istoria. Maškhar avera, odola principja andre čhivena ini odoleno save lepara ano lungaripe. Amalikano porndipe apsolutno manglape. „Te sine kaj ake trin džene nakhena pi daj buti, manglape te alosaren halife (lidere), angluno thaj dujto so avela pala olesti.“⁴⁰ Akaja purano mesopotamiako regula prekal savo amalikano porndipe *conditio sine qua non* vaš dživdipe; grupa bi lideresko sito sar brake bi čobanesko.⁴¹ Ummeti sito them savo siole poučo reso, misija savi trubul te kerolpe ano vakhti thaj thanutnipe, thaj vaš odoleske musaj te ovelola porndipe. „Pa ini bičačikano thagar“, phenela Muhammedi, a.s., „pošukhar kotar haosi thaj birndipe (...)

39 Haykal, *Life of Muhammad*, rig. 180–183.

40 Notirinela Ahmed Ibn Hanbel od Abdullah Ibn Amr Ibn El-As ano *Musnedu*. Vipal hadisi notirinela ini Ebu Davud ano *Sunenu*.

41 Thorkild Jacobsen, „Mesopotamia: The Good Life“, u H. Frankfort (ed.), *Before Philosophy* (Baltimore: Penguin Books, 1964), rig. 217.

kote sako šaj te lol juridipe ano pere vasta (...). Atoska, adžhar situacia nane bahtalo agorisipe; numa, bijuridikano thagar savo adikharela porndipe pherela esenciako interesi amalipasko“. Majšukhar thagarutni savi pherela ini porndipe ini juridikanipe. Ani adžhar raštra, kandinipe e thagareske sitoj ini religiaki ini dizutnipaski obligacia, sa dži odova so delape sar direkcia ma konfliktuinelape e Devlikane kanunea. Kote raštra cidelape kotar Devlikano kanuni, kandinipe nane musaj. Vaš potencialno bilačolabaripe akale šartesko, Muhammedi, a. s., pojavaš dengja leparipe pedo odova. Nikana na ka ana ano pučhipe legitimipe procedura thagarutnipaski, dengja direkcia, numa te sine vov so dikhola ovela *kufren bevahan fihi burhan* (cidipe kotar Devlikano kanuni verifikuimo bipučlutno dovada).⁴² Andral akala limitja, sakova muslimani sito čobani godarutno vaš odova so arakhela, thagarutno vaš piri raštra sar ini dad vaš poro kher, daj vaš pere čhavore thaj kherutnipe, bukjarno vaš interesja bukjakodevutno.⁴³ Uzo odova so bero anavdi sar raštra te karingope ko resja savo olake lekhavinela islami, majanglutni obligavia lideripasko sito bajo kotar sane manuša, čorolikane thaj sarenenge odolenge savenge trubul ažutipe ano reslipe uče thaj personalno resja. „Odola liderja save pherena akaja obligacia“, deklarishinela Muhammedi, a.s. „sigurinena peske garancia opipe jagh.“ Istoria nanola respekti prekal amala save na kerena bajo kotar pere sane dženengo. „Anočačipe“, phenela Bičaldutno, „Devel ka dol ažutipe thaj vidžai ano akaboka napi kobor amalipe sikhavela poro bajo vaš pere čorole (...) Ko na sikavla e rovisaripe prekal amare majtikne thaj na pačavinela amare phure, na perela maškar amende“.

Pedo sakedime, amalikano porndipe musaj te legarol bajo kotar juridika vaš sarenenge. Te ažunen rovipa viktimjengo bijuridikanipasko – siton von muslimajna ja namuslimajna –

---

42 Notirinela Buhari, Muslim thaj Ahmed Ibn Hanbel.

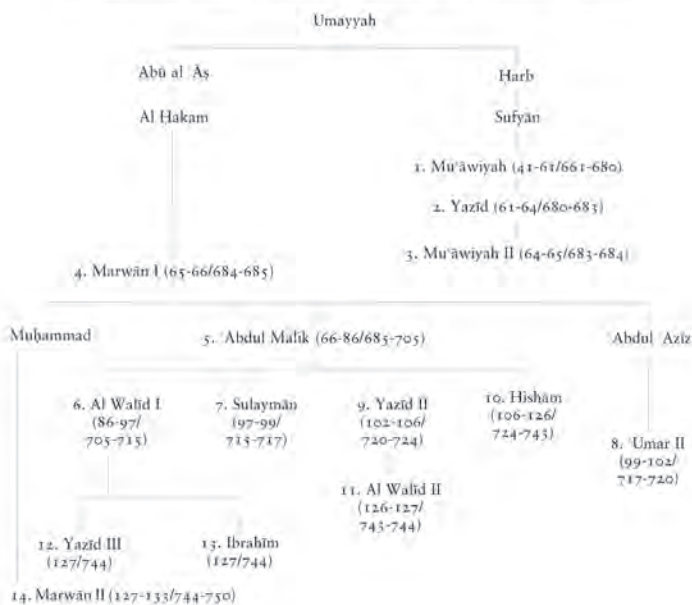
43 Notorinela Muslim.

kotar majučikano semnipe. „Khanči na ulavela olesko rovipe kotar odova Devel te šunel ole“, verifikuinela Bičaldutno.

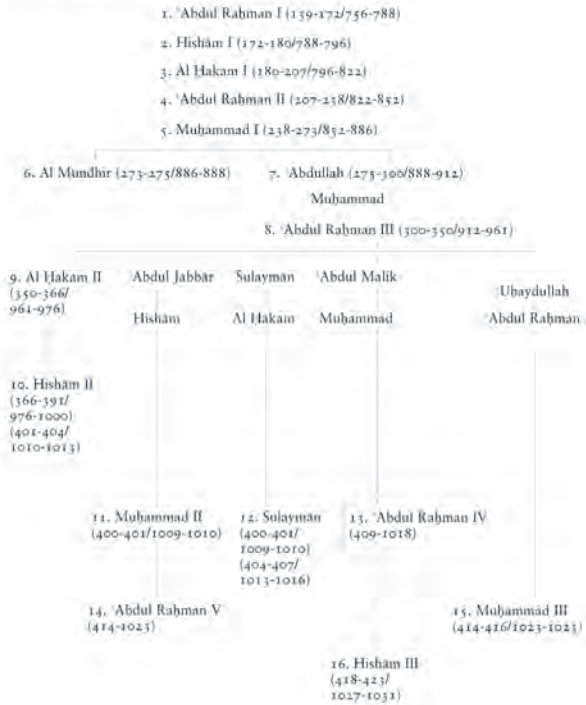
Table 6.3 The Early Caliphs

A. *The Rāshidūn Caliphs, al Madīnah* (11–41/632–661)

	Date
Abū Bakr al Šiddiq	11–13/632–634
Umar Ibn al Khaṭṭāb	13–24/634–644
Uthmān ibn Affān	24–36/644–656
Alī ibn Abū Tālib	36–41/656–661

B. *The Umayyā Dynasty, Dimashq* (41–133/661–750)

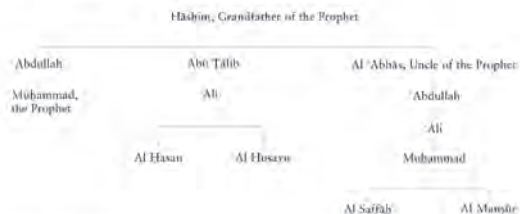
C. The Umayyad Dynasty, *Qurtubah* (139-423/756-1031)

Sunneti

D. *The 'Abbāsi Dynasty, Al Kūfah (133-149/750-766)* *Baghdād (149-657/766-1258)*

1. THE MAKKAN LINEAGE

2. THE CALIPHS

17. Al Muqaffi (290-296/902-908)	18. Al Muqallir (296-320/908-932)	19. Al Qahiz (320-325/932-934)
22. Al Mustakfi (335-335/944-948)	20. Al Raddi (325-329/934-940)	23. Al Muqf (335-364/946-974)
	21. Al Muttaqi (329-335/940-944)	24. Al Tāṭī (364-385/974-993)
	25. Al Qadīr (385-425/993-1033)	
	26. Al Qa'im (425-488/1033-1075)	
	Muhammad	
	27. Al Muqaffi (468-487/1075-1094)	
	28. Al Mustafīr (487-512/1094-1118)	
29. Al Mustashid (512-530/1118-1135)		31. Al Muqaffi (531-555/1136-1160)
30. Al Raḥīdī (530-531/1135-1136)		32. Al Mustamid (535-566/1160-1170)
		33. Al Muwadī (566-576/1170-1180)
		34. Al Nāṣir (576-622/1180-1221)
		35. Al Zāhir (622-623/1223-1226)
		36. Al Mustansir (623-640/1226-1242)
		37. Al Musta'im (640-656/1242-1258)

Lideripe amalikano porndipasko musaj te organizuinen piri direkcia sar themeske te den majučo servisi uzo majteluno hardžipe. Vaš te astarolpe odova reso, kvalifikacia thaj kabilutnipe trubul te oven kriterijumja vaš khuvipe pi buti. „Te anavine ma kaste ano publikako servisi, ma sar voj tikni sine, pedo averutno fundipe“, phenela Bičaldutno, „sitoj mukhlipe kotar Devel, Olesko bičaldutno thaj ummeti.“ Thagarutno trubul sakaste te adikharol godarutno vaš oleske keripe, a nota mukhlara Devleske. Te sine kaj lena te dondinen manušen jase te zumavinen averen, ani raštra ka bufljarolpe korpucia thaj ka legarolpe ano peripe. Thagarutno tubul sadajekh te kerol tehnipla thaj jekhutnipla. Kana avela dži konflikti maškhar duj grupe, manglape pedo čačikane čhandipe te agorisinolpe; te sine kaj daj dženo uštela opipe kompromisi, sa ummeti trubul te ovol kontra uštmaska frakciake thaj te halovol ola.⁴⁴ Juridipe sigurno angluno amalikano ideali islamesko. Davija e sava muslimajna dikheno pedo olako phagipe thaj jagh savi sikhavena ano olako arakhipe thaj adikharipe na džanela vaš samatrende ano ilja odolenge so kerena tevhidi. Numa, sar ini sakoja molikanipe, manglape te resolpe juridipe adžahar šaj te inarolpe ano zulumi. Vaš odoleske trubul te kovlarolpe hačaripa thaj kamlipaske ažitupa. Akava halovipe, uzo olesko normalno hačaripe vaš manglape bokhalengo, sanengo thaj uškavdengo, zumavingja Muhammede, a.s., te dol phenipe: „Kana kerdoj manušikanipe, Devel lela obligacia kaj sadajekh ka ovol mazutno. „ Moro mazutnipe sito pozoralo kotar Miri holi“, phengja Devel. Kotar poro vastalutnipe, Muhammedi, a. s., phengja: „Devel mande na bičalgja te ovav havutno thaj fanatiko, uč te edukuinav thaj bičalav, sar te manušenge kerav dživdipe po lokhe.“

Sa phendutne faktja kotar sunneti konkretizuinena molikanipe phande vaš personalno thaj andruni amalikani etika islameski. Odova sine reslipe mekanesko periodi. Avruni etika

---

44 Kur'ani, 49:9.

islameski, maškharodova, našti te avol dži sikavipe sa dži pali hidžra ani Medina thaj lačaripe ummeti sar suvereno raštra. Anglo akala keripe, ummeti egzistiringja *in potentia* (sar šaipe). Ma ini adžahar, sine talo adžahar tradipe kaj našti te labarinol pere pregorativja ummeteske. Vaš odova angluno Bičaldutnesko bajo pali Hidžra, palem so andruno porndipe formirisalo thaj palem sakaske činavdilo olesko than, sine te inarolpe ko avrijalutni lumia.

Dikhola kaj majdirektno avruno problemi sine mareba savo sine biamalipe ani Meka, savako vastalutnipe angja pratsav te mudarol Muhammede angli Hidžra. Odoja rat, džandipa vaš olengo plani Bičaldutno pratsavingja te inarol samadinipe mukhlipa pere familiake džene Alija ano poro pašloipe, učardo oleske vunatil plašti. Muhammedi, a.s., thaj Ebu Bekr našte tali phak rakjaki. Mekelije phagle vudar, thaj ikalde hanronenca khuvde thaj cidinde plašti thaj arkakhle Alija ano than manušesko kaste rodena.

Butipe muslimajna dži atoska uč nakhle kotar Meka ani Medina. Pala peste mukhle familijen thaj mangin. Mekelije darakarena familija, a lele olengo mangin. Muslimajnenge tradutne kotar Meka sine bi nisosko thaj adžukarena dostuipe kotar pere kherutnengo. Sine normalno kaj gndinena kotar čhandipe sar šaj te inaren Mekelijenge. Mekajnenge karavajna nakhena paše Medina, akahriba roba po šudripaski thaj mesmer rig. Muslimajna dikhle so pobut olenda te len roba, a Meka mobilizisali vaš mareba. Muslimajna čhivdile ano angluno askeriako mareba e pere biamaljenca. Tri šelutne muslimajna, legardutne Bičaldutnea, ano Bedru khuvdepe e mekanaka askeria kotar prekal jekh milja mardudutne. Solduj riga gndinde kaj odova ka ovol pratsavutno rezultati vaš sa vakhtja. Dži Mekelije gatisarde piri elita vaš mareba, Bičaldutno vazdingja morali pere dženengo pedo majučo šajutno niveli. Avazipa ruidjisarda Devel: „O, Devlea, ake Meka ali ano hohavipe te

truminol Tere bičaldutne thaj mudarol Tere robjen. Te sine kaj avdive phagena von, Tu veke na ka ove idoli ani akaja phuv. Tu sijan amaro jekhuno Rajo thaj amaro Ažutno.“ Atoska inargape muslimajnenge thaj phengja kaj Devel ka ašunol olengo ruidjisaripe thaj dengja olenge vidžai; savo god perela ano mareba so avela, ka khuvol ano Dženeti thaj ano oleste savakhti ka dživdinol.⁴⁵

Bičaldutneske amala rodljarde oleski askeriake strategija palem so phengja kaj Devel činarella uče resja, a strategija manuša. Pedo fundo maškahpesko turvinutnipe, muslimajna ande pratsav aver čhane te rndisaren pere formacie. Mareba lelape ko plani thaj našavdipe sine baro ano solduj riga. Muslimajna phagle. Anočačipe, čudipasko pheripe binormalno eneria kergja kaj muslimajna mardepe zoralikane thaj te phagen pere biamalutne, ini olengo genduno kaj sine but pobaro thaj sine olen pošukhar vastušeja. Numa, muslimajna sine čhinde thaj našti sine te verifikuinen piri vidžai te traden Mekelijen. Inardile ani Medina, čhaljarde para phagipa ani mareba, ini na ano harpi. Palo jekh berš, Mekelije inardile. Nevi mareba kerdilo avri Medinata, ano talopre plaina Uhud. Odote muslimajna našalde mareba, ama kerde bare našalipe Mekelijenge, save na poentirinde naplo phagipe thaj te astaren Medina. Disporinime, ama ini godarutne sebebpi pere došalipaske, Mekelije lele paluno zumavipe opipe Muhammedi, a.s., thaj olesko miškope. Akava drom mobilizirinde praktikane sa Arabija thaj ale ango vudar Medinako te araven isamikani raštra, kikesta te ciden muslimajnen thaj jekh drom vaš sadajekh agorisinena akava bibahtalipe. E akaboka pozoralikane biamalipa muslimajna našti te iklon po agor, palem musaj sine te ačhon ani diz. Posig musaj jekh rig dizaki, savi sine čalavdimi, uluvinde handipa hendekja, palemmareba lela pedo odova ini anav.⁴⁶ Ani baht pedo

45 Ibn Ishak, *Sira*, II, str. 457; Haykal, *Life of Muhammad*, rig. 226–227.

46 Ibn Ishak, *Sira*, III, str. 699; Haykal, *Life of Muhammad*, rig. 299.

muslimajna, na sine musaj te marenpe. Regioni astargja darikani kišajeski bari balval. Na khuvgja muslimajnen, save sine ano pe khera thaj kalaje, ama kergja haosi ano rndja biamalipengo, save sine logorime ano care ano bufljardo bangipe trujal mesmer agor Medinako, čače po drom baro balval. Balaval cidinjga olene cara, našargja thaj mudargja butipe dživutre thaj rumingja olenge rezerve. Odola save sine šaj našte thaj atako pelo.

*Kanuni thaj
Serutni džamija
ano Bruneji*

Ačhimos islamikana raštra-ko (Medinaki deklaracia) adikharla kaj Jaudije ulavdo ummeti ani raštra. Rabineske kriseske dendilo majučo autoriteti te krisinol thaj te agorisinol sa bukja jahudijenge. Palo odova so Rimljajna phagle thaj tradinde, angluni drom daj raštra pačavingja jahudijengi kupatni thaj kanuni

Torako. Numa, jahudijengo phandipe pi islamikani raštra sine mukhljarno. Bičalutno majangle lepargja, disave olendar tradingja, palem tradingja averen thaj lela olendar mangin. Ani Mareba ano Hendeko palem khelde avralčhudikani rola, ama peli peripa biamaljengo ani bari balval. Akava drom Bičaldutno sine musajutno te mudarol disave olendar, a resto tradingja kotar Medina. Kotar egzili ano Hajberi lungarde armajna opipe islamikani raštra. Vaš odoleske sine musajutno te cidenpe kotar Arabiaki teritorija totalno. Oleni karma tali kristijajnengi Vizanitija na sine pošukhar. Numa, kana muslimajna astarde Baravalo kvašomasek, popale olenge dendilo statusi ano rami e Medinaka deklaracia, bi dikhiba pedo olenge relacie e muslimajnenca ani Arabiaki teritoria.

Disave maseka palo Mareba ano Hendeko, Bičaldutno pratsavingja e amalenca te kerol umru. Akhargja sa arapjenge

njamo oleske te amalisaren, jekh kotorea te den barikanipe pi Kaba thaj Ibrahimeski tradicia savi voj sikavela, a dujto kotorea te sajnarol mekhanake zorale phendipe kaj muslimajna na dena molipe Mekake thaj olaka tradiciake. Kana ale paše Meka, Mekelije iklile pere zoralienca te arakhen diz kotar odova so adikharena sar muslimajnengo atako. Bičaldutno poangle deklarisingja religiako reso dromutnipasko, ama Mekelije na pačavinde ani odova so phengja. Darandile kaj muslimajna, kana khuvena andre, šaj te astaren diz. Vaš odova pratsavinde ta na mukhen muslimajnenge khuvipe thaj hadžiluko. Situacia rodela anglovakheripe duje rigengo, save ande dži ko halovipe sar Tehnipasko kontrakti ani Hudejbija.

Čhinadipe halovipaske muslimajnenge dikhona sar majteljarutne. Anluno, našti te keren hadžiluko odova berš, uč šaj te inarenpe ano aver berš, ama bi bandukjengo thaj te ačhon numa trin dive. Dujto, ma savo Mekelija savo olenge amalisarelpe tubul te inarolpe ani Meka, a te sine kaj daj muslimani inarelape ani Meka, na trubul te inarolpe ani Medina. Trito, Arapja avri Meka save mangena te amalisarenpe šaj odova te keren, a odola save mangena šaj te amalisarenpe e Muhammedeja. Štarto, nijekh rig na ka atakuinol dujto ano deš avutne berša. Bičaldutno, phare iloa, lela akala čhinadipe. Logaringja kaj, vaš odova kaj islami buti personalno gndipe thaj pačavipe, mekanake konvertitja pedo islami na ka mukhen religia te sine kaj ovena trumime te ačhon ani Meka; bešipe konvertitjengo kotar islami ani Medina sito bimištipasko, palem ini sito škodra. Adžahar halila kaj njamo autonomno kupatni. Te sine kaj mangena te amalisaren Mekake, khonik zoralipa na ka ačhavel olen; šaipe te pheren po šero te amalisarenpe muslimajneska kupatnake šaj te dikhlarolpe sar pratsavutni dominacia. A kana vakharolpe kotar deš berš tehnipe, Bičaldutno adikharla sar but šukhar mištipe, soske tehnipe čačikane sito odova so trubul vaš phenipe islamensko legarelpe ani sa bufljardi Arabia. Vipal

sine vaš odova kaj hadžiluko prolongiranolpe vaš jekh berš, sar te ovelolen tehniplasko hadžiluko ano savo ka kednepe ini aver Arapja thaj šaj te len informacie kotar angluno vast. Vaš odova sine paše vaš kontrakti te lekhavolpe. Adžahar na sine situacia aver oleske amalenca, save kompletno kontrakti adikharena sar narzi savo rodela zoralikano amboldipe. Muslimajna sine ani sani linia ulavipasko thaj uštipasko. Poduripe, mekajnako khelavipe kotar nakhlo vakhti muslimajnenge na dela pačavipe. Mekelije sine adikharde muslimansko emisare Osman Ibn Affana thaj šundilo kaj ole mudarde. So te sine sig atakuinena po muslimajna thaj lena mareba ano korkore alosarinena vakhti, than thaj šartja? Sar te pačavinolpe thaj te phanelpe tehniplasko halovipe?

Dži emisarja solduj logerengo adžukharena, Bičaldutno talo rukh kedingja majpašutne amala thaj bešla te dikhlarol situacia olenca. Rodingja te adikharenpe pedo Devel, pedo oleste thaj pedo tehnipe. Vipal adžahar, rodingja te oven gatisarime vaš merenpe dži majpaluno te sine kaj Mekelije hohavena. Muhammedi, a.s., po agor, verifikuingja poro bičaldutnesko autoriteti thaj lepargja pedo olengo amaneti kaj oleske ka telerenpe, ano osova ini dveipe pere dživdipasko. Sar ini ano sa aver vakhtja krizake, Ebu Bekr angluno nevisarda poro amaneti thaj lepargja Omere Ibn el-Hattaba tana phagol poro, savo dengja kana lela islami. Akajeka Omeri nevisarda poro amaneti , a pala leste ini aver. Kedipa jekhipo ano poro logori akale neve amaneteja- savo palo odova anavdilo sar Bej'at arridvan jase Amaneti čaljardipasko (savenge akterjenca Devel sito čaljardo)- Bičaldutno hramisargja kontrakti e Meka. Emisarja sigurno inardile ano pere logorja, a muslimajna inardile pale ani Medina.

Ano inaripe ikaldili sura el-Feth, savi lelape ajetea: „Amen tuke dengjam šuži thaj dikhhardi vidžai, vaš tuke Allah jertisarol tere došalipa save sine thaj save ka aven, vaš kamipe poro prekal

tute te pherdisarol thaj vaš po čačikane drom te bičaloltu.“⁴⁷ Akava iklovipe phudingja sakova eventualno ačhavdo dondo ano šere muslimajnenge kotar molipe kontraktesko ano Hudejbijj. Berša save avile dende olenge vaš hakaj.

Mekelije thaj olenge uniake džene angluno drom pedo islami, olesko Bičaldutno thaj ummet sar suvereno raštra na dikhena sar pedo khančipe jase našutne dženutne kurejšijengo njamo, uč sar jekha-jekh, verifikuime anavea, legitimitetea thaj hakajenca thaj sar politikako entiteti verifikuimo sar ini Meka. Dujto, kontrakti muslimajnenca dela olenge hakaj te aven ani Kaba thaj hakaj te keren hadžiluko thaj te ruidjisaren ano mekanako devlikano thanutnipe. Trito, tehnipe resla Muhammedeske, a. s., te bičhalol pere avazutnen ko arapjenge njame bi dar vaš olenge dživdipe. Ano duj berš akharipe ano islami palo kontrakti ano Hudejbiji islami lela paše butipe Arabijako. Kana Muhammedi, a. s., akhargja muslimajnen pedo marši pi Meka, palo so Meka phaglargja regule tehipasko kontraktesko, gendo odolengo save ašunde sine akaboka baro kaj Meka kapituliringja bi marebasko. Tehnipe savo angja akava kontrakti dengja e Bičaldutneske stabilipe kaj pere emisarjen bičhalela ini avri Arabiata, ani Abesinia, Egipati, Bizantia, Persia thaj njame pedo agorja Arabiako. Bi Hudejbijjako, astaripe Mekako na kerelape sine adžahar sit, ni na ovela sine bi rateskočhordipe.

Institucionaliziba tehnipe, Kontrakti ano Hudejbiji resla muslimajnenge kaj islami te sikaven, a vov tana adikharolpe sar tarzal. Palem so cidisale mareba pedo zoralipe, konflikti modifikuisalo ano ideacijsko, savo sikavelape racioske thaj gndipaske, sakola personake sar adžahar. Sito mi Devel Devel jase na? Te sine vov jekhutno Kerdutno, na trubul mi te ovol ini jekhuno Rajo thaj Krisutno? Musaj mi numa Oleske te palikaretu, te teljaretu thaj te sevipe, te oven numa Oleske lojalno thaj te pačavine Ole? Te sine kaj čači, kamlodevipe thaj racio kvaliteti,

---

47 Kur’ani, 48:1.

musaj mi te oven Devlikane imperativja save na dikhlarenape ano sa situacije? Te sine kaj lilavnipaski elokvencia majbarikani thaj majbaro moldipe, nane mi Kur'ani adžahar učo kaj musaj te ovolo Devlikano ikalipe, pedonaturalno keripe devlikane Autoresko? Akaja stabilno logika islameski sig phergjašero Arapjengo ano Arabia, sar so ka pherol šero ini miliojna odolengo save olenge sikavdili palo odova. Rndja ummeteske sakova dive phergona neve dženenca thaj sig islami ulo dominantno avazi butipe Arabiako.

Mekelija Ebu Basir lela islami thaj našla ani Medina. Mekelie rodinge olenge te inaren ole, ano rami e šartjenca tehnikaske kontraktesko. Muhammedi, a. s., akhargja Ebu Basire thaj phengja: „Amen muslimajna na hovava. Lelam obligacia kaj ka inara našutne, palem musaj te inarahatu ani Meka. Ov zoralo thaj inardu. Devel ka kerol bajo vaš tuke.“ Ebu Basir gelo ko mekaneske emisarjenge thaj nakhla. Po drom vaš Meka, Ebu Basir alo ano konflikti e garavutnea, lela olesta hanro, mudargja ole thaj našto. Gendo konvertitja ano islami ani Meka bajrlola. Ačhavipa ani Meka poro džividpe anena ano riziko, palem našena ani mula thaj malavdinena mekanenge karavajna. Odova činavgja akava trafikibe džiči odoja napi kaj Meka, naštiba te ačhavel olen, rodingja kotar Bičaldutno te pharuvinen šartja kontraktjeske, adžahar kaj mekanake konvertitja ano islam ovena godaripe Muhammedeske, a. s., thaj kaj vov, ano rami odole šartjenca, kontrolišinela. Ironija sito kaj šarti kontraktesko save muslimajna adikharde majtelutno vaš olenge thaj pedo savo sinolen sugestie iklisto mištipasko vaš muslimajnenge, a škodripasko pi Meka. Mekelije bičalde Suhejla Ibn Amra, savo čivdo odova šarti te rodol vov te cidolpe.

Muhammedi, a. s., ano berš savo avela akhargja muslimajnen te ikalen umru olea. Ašunde ole milja džene gatisariba vaš nakhibe. Vov olen sikavgja sar te ulavenpe vaš te kerolpe akaja obligacia, sar te keren rituali so te vakharen thaj te keren. Olengo

khuvipe ano Meka ano ihramimja, duj parne bisivde kotora pohtne, thaj olengo vakheribe lafjengo *Lebbejkellahumme, lebbejk* (Ašunavape tuke, Devlea, ašunava!) musaj te čudikaren but Arapjen save odova dikhle. Odova zumavingja baro pačavipe prekal olende thaj olenga neva religiake, islameske. Mekelije kerde evakuacia dizjake bešipa ano plajine save sine pedo odova devlikano than. Dži musulmajna nakhle trujal Kaba, Muhammedi, a. s., sikavgja te vakharen:

Allahu ekber, Allahu ekber, Allahu ekber

(Allah sito majbaro, Allah sito majbaro, Allah sito majbaro)

Allahu ekberu kebira, vel-hamdu lillahi kesira

(Allah sito majbaro, but nais Allaheske)

Ve subhanallahi bukreten ve esila

(Ini te ovol glorifikuimo Allahi taharako thaj rakjako)

La ilahe illallahu vahdeh

(Nane deve numa jekhuno Allahi)

Sadeka va'deh, ve e'azze džundeh

(Phergja poro lafi thaj bajakargja piri askeria)

ve hezemel-ahzabe vahdeh

(thaj korkorko phagla/Mekelije thaj olenge/uniake dženutne)

La ilahe illallahu ve la na'budu illa ijah

(Nane devel numa Allahi thaj amen numa Oleske robuina)

Muhlisine lehuddine ve lev kerihel-mušrikun

(Putarde iloa vakheriba pačiv ando Olesti, palem ini kaj nane po ilo butedevlikajnego)

Akava keripe religiako sine iloa thaj putardo kobor ini darikano thaj fascinirimo. Olesko barikano toni uštikargja daraipe ano ile biamalenge, bisikavipa banduko, a ano vipal vakhti miškoipisale ile odolenge save vakharena akala lafja te oven ano jekh avazi odole putarde akhariba, e oleske zorale pratsavutnipa te pačavinolpe numa jekh Devel, e oleska verifikacia thaj optimizmea kaj Devel islameske ka dole definitivno vidžai. Vipal adžahar, kerdime ritualja sikavde kobor zorale muslimajna pačavinena Kaba, Meka thaj olaki ibrahimeski tradicia. Sa odova islami kergja pedozoralikano, majhari duje mekaneske majbare askeriake šerutne Halid Ibn el-Velideske thaj Amru Ibn el-Asueske, te mukhen aver Mekelijen thaj anglo olende te mothaven poro leipe islamesko. Muhammedi, a. s., lela olen putarde vastenca thaj akhargja te amalikanen ano keribe ritualesko.

Numa disave maseka palo akava hadžiluko, njamo savo sine ani unia Mekelijengi kergja atako pedo njamo savo sine ani unia e Medina. Muslimajna rodinde kotar Mekelije te pheren pere obligacie ano rami e Kontraktea ano Hudejbiji. Mekela odola fulinde. Muslimajna kerde mobilizacia thaj akharde ani mareba. Deš milje thaj pobuder grastanutne thaj milja odola pedo deve thaj phirutne palo olende prekal disave dive bešte anglo kapie anglo vudara Mekake, gatisarime te čhiven poro dživdipe pedo Bičaldutneski komanda. Vaš akava barogendo, Mekelije mukhenape. Bičaldutno khuvela ani diz thaj sig nakhela dži Kaba. Pere vastenca aravela kipja, cidela resto kotar devlikano than, šužarela Kaba thaj delikanipe ko anav jekhune Devlesko, Rajoske thaj Kerutneske. Kotar odova phengja; „Alo čačipe, a hohavipe našavdilo; hohavipe sito angločhinavdo te našagol.“⁴⁸ Mekajnenge šerutne bešte ko pre, dikhlaripa thaj daraipa vaš pere dživdipaske. Pašile thaj pele ko kročja anglo oleste. Bičaldutno phengja: „Nakheni, vestime sijen“, todinipa sasutni amnestia

---

48 Kur'ani, 17:81.

vaš olenge thaj sa Mekelijenge. Akava Bičaldutnesko baroiloipe pedo majučo trijumfi cidingja ini paluni rezistenca ano olenge ilja. Angluno šerutno, a palem ini dizutne, ale te keren poro leipe islamesko. Meka uli muslimajnengi diz; olengo devlikano thanutnipe ulo majdevlikano than islamesko, a (mekajnenge) muslimajna ule olenge majvakhardutne arakhutne.

Po agor, sunneti sine konkretizacia semnipasko savo islami dela maškartemutne režimeske thaj relacienge. Medinaki deklaracia pačavingja Jahudijen sar ummeti thaj dengja olenge ačhimoski autonomia te lačharel poro dživdipe sar odova Tora rodela thaj sar interpretirinela olenge krisja thaj institucie. Akala ačhimoske regule na pharuvisale kana disave Jahudije kerde avrijalčhudinipe opipe islamikani raštra, soske islami fulinela teorija indirektno došalipe. Avrijalčhudinipe sine akti odolengo save kerde, a na olenge čhavorengo. Vipal ačhimoske regule Bičaldutno labardingja ini pedo kristijajna kotar Nedžrani. Von bičalde emisarluko ani Medina, rodipa verifikacia poro statusesko thaj informišiba kotar islami. Korkoro Bičaldutno lela kristijajnengi delegacia, sikavgja olenge pačavipe thaj sikavgja islami. Disave olendar lele islami thaj amalisardile ano ummeti. Odola save na lele, Bičaldutno todingja dujto ummetea ani islamikani raštra thaj ano rami olake Ačhimoa. Emisarjen inargja olenge themeske ano Jemen, ano muslimajnengo dikhlaripe save olen garavde ano dromutnipe, a olenca bičalgja ini Ebu Ubejdi, save pratsavgja vaš poro emisari maškar olende.

Islamikani raštra, atoska, pedo Bičaldutnesko korkorutno dizajni thaj implementacia, sine multireligiako rndipe savo tali phak tehnipasko thaj legitimipasko astarela muslimajnen, Jahudijen thaj kristijajnen. Akava pluralizmi na sine kurtoazno, uč ačhimosko, nevipe savi na sine ano aver than ani istoria manušikanipaske. Islamikani raštra ani Medina sine mikrokosmosi lumiako rndipasko savo manglape te ovól. Akti čhivipe kristijajnengo kotar Nedžrana ano Ačhimos ka keren po

pale oleske amala e persiake zoroastrejenca, a olenge čhavore ano mištipe Hindusjengo thaj budistjengo thaj aver religijengo.

Palo astaripe tehniasko e Meka, Muhammedi, a. s., bičalgja emisarluko thagarutnenge maškar Arabia, akharipa ano islami. Te sine kaj na lena, palo so ašunena sikavipe emisarjengo, akharenape te amalisarenpe ani *Pax Islamica*, maškarthemutno tehniasko rndipe andral savo vestipa phirena ideje, a manuša siton veste te pheren o šero hem te pherolpe olengo šero kotar čačipe, adikhariba bičhalavdo poro politikano, ekonomikano, amalikano, kulturako, thaj ini askeriako establišmenti. Islamikani raštra rodingja šansa kaj islami sikavela sa manušenge sakote pačaviba olengi personalno pratsav te len jase te fulinen. Na sine interesimi olen te telarol tala peste jase eksploatirinol pedo ma savo čhandipe. Nane dikhlardi poro korkorutno interesi, uč interesi olengo sar jekha-jekh manušikane dživdune, sar Devlikane kerdutne paše olenge, savi siolen hakaj te bičalolpe ikalipe. Misija islamikana raštrako limitirimi pedo legaripe odole Devlikane phenipaske. Pratsav lela mi jase fulinela ano pherdipe sito manušesko, sar odova phenela korkoro Devel (Kur'ani, 18:29). Ama, nisavo zoralipe, institutcia jase tradicija našti te činavol manušen te ašunen thaj tiklaren Devlikano akharipe. Odova semninelaj kaj adikhargona sar bikabilutne korkore te anen pratsav, so, uzo odova so sito bičačikano thaj čhungaripasko, ini jek forma tiranija pedo olende.

Vaš odova Bičaldutnenge emisarjenge dendilo instrukcia kaj thagarutnenge thaj šerunenge phenena kaj sakova thagar musaj te lolgodaripevašmanaipaskošukaripeperedženutnengo. Vizantiako cari, egipasko thagari thaj abesiniako Negus inarde kamle lafjenca. Persijako cari thaj šerutno tampon-raštraki ano šudri rig Arabiaki čhungaripa thaj inateja fuljinde akharipe. Thagarutno Zat at-Talh, vizantiako vazali, mudargja sa 15 Bičaldutneske emisarjen save bičaldile oleske thaj oleske themeske te sikaven islami. Guverneri ani Busraa, adžahar vizantiako klijenti, mudargja

muslimajnenge emisare sig kana šungja olesko phenipe. Disave muslimajnenge istoričarja raportirinena kaj korkoro cari Heraklije dengja direkcia provinciake administratorjenge te len kotor ano bialamikane aktivipe.⁴⁹ Adžahar amboldipe Vizantijako thaj olake satelitjengo zumavingja muslimajnen te keren šajipe te phagen autoriteti savo na mukhela ikaldipe Devlesko phenipe. Opcije odole inatlje thagarutnengo pana pobut tiknardile olenge bigndipaske akciengo. Muslimajnenge askeria kedime anglo olenge vudara denipa trin šajipe: te len islami; te len lumiako po rndipe islamesko ano savo šaj te oven sar konstituentno ummeti, vestimo ano keribe para pačavibasko thaj garantuibe manuškane thaj kolektivno hakaja; jase te marenepe. Manaj korkore muslimajnengo sikavela Abdullah Ibn Revahi, Bičaldutnesko amal savo komanduingja askeria ko Me'ana, mesmerjavinutno kotar Mulo derjav. Anglo akcije, pere manušenge phenela: „Phralalen! Odova sasta disave manuša darana kaj šaj amenge te ovolo sito ano čačipe sebepi soske sijam akate, jase šehidjengo meripe. Amen muslimajna na amarahape genduipa jase vastušejenca. Amaro jekhuno zoralipe sito ano amaro pačavipe, savo amenge Devel baroiloa dengja. Nakheni ani mareba thaj anglunisaren! Jekh kotar duj bare šukaripe ka oven amare: ja vidžai ja šehidjengo meripe. Ano solduj situacie amen sijam vidžaiutne.“ Adžahar manaj čhivgja ano miškope e muslimajnen te oven opipe Persiake thagarutnipaske. Persiako šerutno komandanti, ano šužarde thaj galbenikane šeja ano save but phare šaj te phirol, bičhalgja e muslimajnenge komandanteske, savo sine ano čučavno mulikane šeja. „So angja tute akate te maretu opipe amen?“, pučlja Persijanaci. Muslimajnengo komandanti amboldingja: „Manglipe kaj manuša te ačhaven te keren idolja manušen, a te len te keren idoli Rajo manušengo. Vaš odova te resen, amare manuša siton gata te meren kobor tumare mangena te dživdinen.“⁵⁰

49 Haykal, *Life of Muhammad*, rig. 338–389.

50 Dikh Pošerland 10.

Dešutno berš pi Hidžra, Bičaldutno legargja prekal šel milje muslimajna kotar Medina ani Meka, vaš te kerolpe hadž. Odola milja ale kotar sa Kvašiphuvtrujalpani, sar e Bičaldutnea te keren hadž. Pana pobuder olenge pašlile dromal, a disave gele direktno ani Meka. Odotar, Muhammedi, a. s., adikhargja poro paluno vakheribe. Ano vakheribe koncizno dengja phenipe savako sine Devlikano emisari.

Dromutnipa pedi piri deva, e Rebi'om Ibn Umejje, savo leparela oleske lafja, dromutnipa pedi aver deva, Bičaldutno phengja:

O, manušalen, ašunen mere lafja, soske me na džanava ka malvdinav tumen palo akava berš. Bičalavdipe tumare dživdipasko thaj mangipasko sa dži na malavdinena pere Rajo trubul te oven bičalavdime sar akava dive thaj akava masek (...). Tumen ka malavdinen tumare Rajo thaj Vov ka todinel tumare keripe. Ko siole diso so perela avereske, trubul te inarolpe oleske (...) Sa kamate cidenape thaj trubul tana rodelpa, numa šerutno lovo tumaro (...) Našti te keren daj kaske ni tumen te oven talo bijuridikane thaj bijekhipe (...) Devel dela imperativi kaj sa kamata Abbasa Ibn Abdul-Muttaliba thaj olesko njamosko (savesko perela ini Muhammedi, a. s., kotar angloislamikano periodi trubul te aravolpe (...). Manušalen, šejtani našalgja manglipe kaj ka ovol idoli ani akaja phuv, ama šaj te ovel talotelunipe oleske ano tikne šeja (...). Manušalen, tumen situmen tumare hakaja kana siton romnja ano pučhipe, a ini von siolen pere hakaja kana sijen tumen ano pučhipe (...). Šukar thaj e pačhavipa oveni prekal olende, soske von siton tumare amalke thaj ažutnikanke (...). Mukhava tumenge Devlikani Pustik thaj sunneti Oleske Bičaldutneski. Te sine kaj sijen po olesko drom, tumen nikana našti te našagoven.⁵¹

Oftovardeš thaj jekh dive palo akava vakheribe, Bičaldutno mulo. Sine nasvalo deš dive thaj cidela sine kotar bari temperatura.

---

51 Ibn Ishak, *Sira*, IV, rig. 1022; Haykal, *Life of Muhammad*, rig. 486–488.

Pana so na parusalo, oleske amala kedisale te dikhlaren piri karma palo olesko nakhibe. Olesko meripe sine baro šok savo seabepingja kaj disave olendar ačhile racionalno te gndinen. Ano poro rovisaribe sineton ini te len lafja Omereske, savo phengja sar Muhammedi nane mulo thaj kaj vazdisalo pi havaj, sar ini Isa, a. s., anglo oleste thaj kaj lungarela dživdipe. Ebu Bekr palem alo thaj rodingja kotar Omeri te ovol tehno, palem phengja muslimajnenge: „O, manuša, tumenge so sine idoli Muhammedi, džaneni kaj mulo. Te sine kaj sito idoli Allahi, dž. š., džaneni kaj Vov sito sadajekh thaj kaj na merela. Vov ani Piri Pustik phenela: „*Muhammedi sito numa bičaldutno, a ini poangle olear sine bičaldutne. Te sine kaj vov merela jase mudarena ole, tumare prenci mi sine inarenape?*“ (Kur’ani, 3:144.) Sine odova paluno drom kaj muslimajna šunde ma savo šajipe kaj Muhammedeske, a. s., lekhavenape ma save pedonaturalne karakteristike.

*İndiçe minare
medrese,
Konya, Turkija,
1260–1265.*

Anglo odova, palo meripe oleske čhavesko, Ibrahim, savo oleske bijangja Egipcanka Merjem, Muhammedi, a. s., sine talo baro dukh. Odova kerdilo kaj phandilo e tunjariko Khamesko, palem disave intepretirime sar ulavdo semno. Bičaldutno phengja: „Kham thaj Masek siton duj kotar Devlikane semnja. Tunjaripe na ovela vaš daj kasko meripe jase daj kasko dživdipe“.

Bi dondipe, Kur'an sito lačno; vov sito, čačikane, majlači lilavni struktura arapjenga čhibjaki. Olesko lačipe, numa, nane sebepi pačavipasko, uč olesko kauza. Estetikano krisi kaj Kur'ani lačno, čačikane majučo, nane phenipe pačavipasko. Odova sito kritikako krisi, astardutno lilavnipaska analiza.

Sunneti sar konkretizacia viziako jase materializacia idealjengo nakhavgja teorija ano čačipe. Ando oleste molikanipe islameske lele forma thaj dživdisale. Dendilo nevo pulsi kotar miškoipasko zoralipe. Ano olengo keripe, bimiškoipasko dživdisardilo, našalela piri ontologiako stabilipe thaj lela te nakhol ano drom pedo save molikanipe sikavdile.

Profesori Isma'il R. al-Faruqi (1921-1986) sine palestinsko-amerikako filozofi, vizionari thaj autoriteti ano umal komparativno religije. Baro moderno džanduno islamesko, olesko džandipe astarela sasavo spektri islamikane studije, učaripa agorja sar so siton rodljipe religiako, islamikano gndipe, pašaripe džandipaske, istoriake, kulturake, edukaciake, maškharreligiake dijalogeske, estetikake, etikake, politikake, ekonomiake thaj džandipaske. Bi dondipa, al-Faruqi sine jekh kotar bare muslimajnenge sikhavne 20. šelberšutnipaske.

Profesorka Luis Lamia al-Faruqi (Lois Ibsen) (1926-1986), romni Isma il R. al-Faruqeski sine eksperti vaš islamskano artistipe thaj muzika. Sikhavela sine ano univerzitetja *Butler, Pennsylvania, Villanova* thaj *Temple University* (KhAR). Maškhar olake publikacije siton *Annotated Glossary of Arabic Musical Terms*, thaj *Women, Muslim Society, and Islam*.

